

NEZAKETTE KUSUR ETMEYEN BARBARLAR: DİPLOMASİ VE KÜLTÜREL YARGILAR ARASINDA BİR CİZVİT RAHİBİN OSMANLI GÖZLEMLERİ (1665-1666)

Özgür Kolçak*

Öz

1665 sonbaharında Walter Leslie riyasetinde İstanbul'a gelen Habsburg sefaret heyetinde birçok diplomatik görevli, asilzade ve hizmetkârın yanında elçilik deneyimlerini kâğıda dökmüş bazı seyyah ve yazarlar bulunuyordu. Habsburg büyükelçisinin şahsî günah çıkarma papazı Cizvit Paul Tafferner, bu amaçla sefaretin Viyana'dan yola çıktığı günden Osmanlı payitahtındaki vazifesini ifa edip geri döndüğü tarihe değin gözlemlerini ihtiva eden hacimli bir seyahatname kaleme almıştı. Paul Tafferner'in 1668'de Latince basılan eseri, birkaç sene içinde Almanca'ya tercüme edilerek defalarca yeniden basıldı. Paul Tafferner'in İstanbul şehri anlatmaya ayırdığı sayfalar, eğitim görmüş batılıların Osmanlı ve İslam eserleriyle karşılaştıklarında takındıkları ikircikli tavrın tahlili bakımından önemli karineler sunar. Döneme ait Osmanlı kaynakları, W. Leslie sefaretine mensup olanların teyit ettiği üzere, elçilik mensuplarına birden fazla kereler İstanbul gezileri tertip edildiğini yazarlar. Buna karşın iki kaynak grubunda aynı hadiselerin anlatımına dair kullanılan dil ve aktarım teknikleri birbirine bazen taban tabana zıttır. Bu farklılığın tarihsel kökenleri ve daha özel ve müşahhas bir örnekte 1665 senesindeki kültürel karşılaşmalar muvacehesinde gözlemcilerin gözlerinin önünde cereyan eden nesnelere dünyasına dair farklı algılama biçimleri araştırılmaya seza bir konudur. Mühürdar Hasan Ağa, Fındıklılı Mehmed Ağa ve Abdurrahman Abdi Efendi'nin Osmanlı abidevi mimari eserlerinin batılı muhataplarına gösterilmiş olmasından iftihar ettikleri kesindir. Peki, P. Tafferner İstanbul'a baktığında aslında ne görmüştü?

Giriş

Meslekten tarihçiler, uğruna arşiv ve kütüphanelerin kapısını aşındırdıkları tarihî kayıtların II. Dünya Savaşı'ndan bu yana nasıl da işkenceye tabi tutulduğunu, o asırları devirmiş küflü sayfalarında anlattıklarını kim için ve ne için öyle anlattıklarının sorgulandığını, sanırım, alttan alta hissettikleri bir tedirginlikle çaresiz seyrediyorlar. Tabii ki, kendileri de bu sorguya çekme furyasına katılmadılarsa. İşkence masasının amansız soruları, belgeyi veya eseri, esas sahibine, onu kaleme alan müellife ihanet ettirerek aralarındaki, o ilk bakıldığında kusursuz görünen bağı koparmayı amaçlıyor. Kimin için çalışıyorsun, dendiğinde, eser sahibini veya belgeyi üreten kişi veya kurum tespit edilmek isteniyor; ama peki o kimin için çalışıyor diye soruluyorsa? O zaman, elinde kalemi tutanın ailesi, ait olduğu toplumsal tabaka, eğitim geçmişi, dinî inançları, devlet aygıtıyla kurduğu ilişki, maişetini sağlama biçimi vs., uzun sözün kısası "kimliği" soruşturuluyor demektir. Çünkü her geçen gün daha az tarihçi, tarihî kayıtların, hele ki örneğin mektuplar, risaleler, vakayinameler, hatıratlar, seyahatnamelerin tarihî hakikatin olgusal tasvirleri olduğuna inanıyor. Bunlar zaman ve mekân düzleminde bir vakitler var olmuş olgulara temas ediyor olmalı. Ne var ki, aynı kayıtlar, en iyi ihtimalle, pozitivist manada bir olgusal gerçeklik sunmaktan ziyade yalnızca bir perspektif, belge veya eseri kaleme alan kişi veya kurumun durduğu

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, ozgurkolcak@gmail.com

yerden gördüklerini içeren filtrelenmiş, tasnif edilmiş bir malumat seçkisinden ibarettirler.

Sanırım, 1665–1666 senelerinde Habsburg büyükelçisi Walter Leslie'nin maiyetinde Osmanlı diyarını gezen, sıkı bir Cizvit terbiyesi almış, 17. yüzyılda batı şehirlerinde tedavül eden Türk stereotiplerini doğulu imgesinin bir parçası haline getirmiş Paul Tafferner'in kaleme aldığı seyahatname metnini bu çerçeveye yerleştirmek için yeterli sebebimiz var. Bereket versin, bilgi felsefesinin engin derinliklerine dalma gibi bir niyetim yok. Bir bakıma güvenli sulardayım; bir kez daha ele gelir, müşahhas bir tarihî yadigârın üzerinde ampirik bir çalışma, daha doğrusu, mütevazi bir tanıtım ve değerlendirme yapmakla yetineceğim. Bu sayede Osmanlı tarih araştırmalarında nadiren istifade edilen (Türkiye'deki tarihçilik muhitlerinde hiç bilinmediğini zannediyorum), 17. yüzyılın ortasına ait nispeten hacimli bir seyahatnameyi Osmanlı tecrübesini anlamaya yönelik çabaların bir parçası haline getirme imkânı zuhur edecektir.

I.

Erdel prensi György II. Rákóczi'nin İsveç kralı X. Karl Gustav ve Zaporag Kazakları Hatmanı'yla kurduğu ittifak, tabiri caizse, ne Kuzeydoğu Avrupa'ya ne de Osmanlı ve Habsburg devletleri arasında uzanan Macar serhaddine huzur getirdi. Muhteris prens 1657'de Leh tacının büyüüne kapılarak ordusunun başında Lehistan-Litvanya Birliği topraklarına girdi. Bu tarihten itibaren Erdel'deki kargaşa öyle bir seviyeye yükseldi ki, Orta ve Doğu Avrupa'nın sözü geçen siyasî yapılarından biri olmaya heveslenen prenslik, en nihayetinde, 1664'te Osmanlı ve Habsburg sarayları arasında barış imzalanıncaya değin, o veya bu sebeple, iki devletin birlikleri tarafından defalarca işgale uğradı. Osmanlı sadrazamı Fazıl Ahmed Paşa, 1663 Nisan'ında Avusturya Habsburgları üzerine sefere çıktı. Aynı yılın sonbaharında Kraliyet Macaristanı'nın önemli kalelerinden biri olan Uyvar'ı zapt eden Osmanlı kuvvetleri, ertesi senenin 1 Ağustos'unda Rába Nehri kenarında St. Gotthard mevkiinde yenilgiye uğradı. Esasen, 1662'den beri iki devletin diplomatları eliyle, sürekli ama kararsız bir müzakere süreci yürütülüyor; muhtemel bir barış antlaşmasının taslağı ağır aksak şekilleniyordu. 1664 yazında Osmanlı ordusunun ileri harekâtının sonlanması üzerine, 10 Ağustos'ta Vasvár'daki ordugâhta bir araya gelen Habsburg mukim elçisi (Resident/kapı kethüdası) Simon Reniger ve Fazıl Ahmed Paşa, yirmi yıllığına bir ateşkesi öngören sulhnameyi imzaladılar¹.

¹ 1664 St. Gotthard Muharebesi ve Vasvár Antlaşması hakkında en kapsamlı ve tafsilatlı eser halen Georg Wagner'e aittir: *Das Türkenjahr 1664: Eine europäische Bewährung Raimund Montecuccoli, die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vasvár)*, Eisenstadt: Burgenländischen Landesarchiv, 1964. 1657'den itibaren Erdel'de yaşanan kargaşa ve 1663–1664 savaşına giden yolda Osmanlı ve Habsburg yönetimlerinin bölgeye yönelik siyasî ve diplomatik hamleleri için bkz.: Özgür Kolçak, "A Transylvanian Ruler in the Talons of the 'Hawks': György Rákóczi II and Köprülü Mehmed Paşa", *4th International Annual Balkan Conference (IBAC), 15-18 Ekim 2014, Bükreş*, ed. Florentina Nitu vd., International Balkan Annual Conference (IBAC)-4, İstanbul: TDBB, 2016, s. 341-359; Gábór Kárman, "The Polish-Ottoman-Transylvanian Triange: A Complex Relationship in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414–2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolikowska, Ankara: Türk

Vasvár Antlaşması'nın son maddesi, metnin ifadesine başvurulursa, imza sürecinin "dört ay mürrûrundan sonra reâyâ fukârâsının âsûde-hâl ve müreffehül-bâl olmalarıçün büyük ilçileri çıkup" gelmesini şarta bağlıyordu. Gelgelelim, 17. yüzyıl dünyasının şartları antlaşma metninin iyi niyetine galebe çaldı; Habsburg hükümdarı I. Leopold'un elçisi Walter Leslie, iki devlet arasındaki elçi teati mahalline, Macar serhaddinde Komaran ve Estergon arasında kalan Szöny köyüne, antlaşmanın akdedilmesinden neredeyse bir sene sonra 30 Mayıs 1665'te gelebildi. Habsburg elçisi, sınırda IV. Mehmed'i temsilen kalabalık bir heyetin başında Viyana'ya giden Osmanlı büyükelçisi Kara Mehmed Paşa ile bir merasim eşliğinde mübadele edildi. Walter Leslie ve yanındakiler, on aya yakın bir süre Osmanlı topraklarında kaldılar. Bu zaman zarfında Habsburg elçisi, biri Edirne'de (11 Ağustos) diğeri İstanbul'da (10 Kasım) olmak üzere IV. Mehmed'in huzuruna iki kere kabul edilirken önde gelen Osmanlı devlet ricaliyile, örneğin Fazıl Ahmed Paşa, şeyhülislam, başdefterdar, İstanbul kaymakamı ve Budin valisi ile müteaddit görüşmelerde bulundu. Habsburg sefaret heyeti 20 Mart 1666'da Osmanlı yetkililerinin refakatinde Avusturya topraklarına resmen iade edildi².

Habsburg sefaret heyeti, Roma imparatorunun ihtişamını Bâb-ı Âlî nezdinde temsil etmeye yarışır çeşitlilikte bir kalabalıktan oluşuyordu. Yolculuk boyunca Walter Leslie'nin sofrasını paylaşan aristokratların yanı sıra diplomatik işleyişten sorumlu kâtip ve ulaklar, büyükelçinin ve asalet ehlinin günlük ihtiyaçlarını çekip çeviren hizmetkâr takımı ve ömrûhayatlarında egzotik olanı bir kez olsun görme sevdasına tutulmuş maceracılar (bunlar genellikle küçük soylulardan ibaretti) büyükelçinin etrafında kümelenmişlerdi. Bu gözle bakıldığında, 1665 elçiliğinden günümüze nispeten fazla sayıda anlatı kaynağının intikal etmiş olması tesadüf değildir. Bizatihi Walter Leslie, 1666'da Viyana'ya dönüşünü takiben, efendisi I. Leopold'e Edirne ve İstanbul gözlemlerini ihtiva eden iki

Tarih Kurumu, 2017, s. 301-305. 1664'te Vasvár antlaşmasının akdedilmesine kadar geçen sürecin Avusturya devlet arşivlerine dayalı ayrıntılı bir tasviri için bkz.: Alfons Huber, "Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte, 1658-1664", *Archiv für Österreichische Geschichte*, LXXXV, II. Hälfte, 1898, s. 509-587. Vasvár antlaşması hakkında bkz.: Moritz von Angeli, "Der Friede von Vasvár (Beiträge zur vaterländischen Geschichte)", *Mitteilungen des k. (u.) k. Kriegsarchivs*, Folge I-III, (1877), s. 1-36; Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diplomasi Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Dîvân. Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 22/43 (2017), s. 25-88. ² Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 54 (2011), s. 55-89; Philip Steiner, "Zwischen Religiösen Vorbehalten und dem Pflichtgefühl. Die habsburgische Grossbotschaft unter Walter Leslie an die Hohe Pforte (1665-1666)", *Historisches Jahrbuch*, 132 (2012), s. 276-303; aynı yazar, "Die habsburgische Großbotschaft unter Walter Leslie anhand des Reiseberichts des jesuitischen Gesandtschaftskaplans Paul Tafferner (1665/66)", *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, hrsg. Karin Sperl, Martin Scheutz, Arno Strohmeyer, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016, s. 233-267; Özgür Kolçak, "Walter Leslie Habsburg követ lâtogatâsa a Portán. Diplomâciatörténeti adalékok (1665-1666)", *Aetas*, 31 (2016-3), s. 98-125. Kara Mehmed Paşa'nın Viyana elçiliğine dair bkz.: Ernst D. Petritsch, "Die osmanische Großbotschaft und der Weltreisende Evliyâ Çelebi in Wien (1665/66)", *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, hrsg. Karin Sperl, Martin Scheutz, Arno Strohmeyer, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016, s. 269-291.

rapor takdim etmişti. *Hauptrelation* olarak bilinen sefaret raporunda Osmanlı sarayında gördüğü diplomatik muameleleri kaydeden W. Leslie, buna ilaveten I. Leopold'ün talimatları doğrultusunda Osmanlı devlet adamlarıyla yaptığı müzakereleri kaleme almıştı³. Elçi, kamuoyuna açık olmayan gizli raporunda ise (*Geheimerelation*), Habsburg hükümdarını Osmanlı karşıtı bir Hıristiyan ittifakın başına geçmeye yöreklendirmeyi amaçlayan bir Osmanlı devlet ve toplum yapısı tasviri sundu⁴. Elçilik kâtibi Johann Metzger, heyetin Osmanlı gezisini bazen gün be-gün takip ettiği resmî bir ruznamçe vücuda getirirken⁵ İngiliz asilzade Henry Howard'ın maiyetinden John Burbury efendisi namına bir seyahatname derleyip yazdı⁶. Drensteinfurt'lu mütevazı bir soylu olan Johann Theodor von der Reck, memleketinde bıraktığı ailesine mektuplar yazdığı gibi Osmanlı topraklarında bulunduğu esnada günümüze parçalar halinde ulaşan bir günlüğün ilk kısımlarını yazmıştı⁷. Keza Steiermark'lı bir serhat savaşçısı olan Johann Josef von Herberstein, babasına yolladığı mektuplarda bir asker gözüyle Osmanlı diyarında olup bitenlerin kısa tariflerini yapmıştı⁸.

³ Walter Leslie'nin imparatora sunduğu 1666 tarihli rapor, Alois Veltzé tarafından 1649-1665 tarihlerinde İstanbul'da Habsburg daimî elçiliğini yürüten Simon Reniger'in raporuyla birlikte neşredilmiştir ("Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel Simon Renigen von Reningen 1649-1666", *Mitteilung des k.u.k. Kriegs-Archivs*, N.F., 12. Bd., (1900), s. 57-170; Walter Leslie'nin raporu için "Hauptrelation des Grafen Leslie", s. 152-163.

⁴ Adam Wolf, "Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopolds I", *Archiv für österreichische Geschichte*, XX (1858), s. 281-340 içinde "Geheimbe Relation an Ihr May. was Ich in wehrender meiner Ambasciada nach der Porten von der Ottomannischen Kriegsmacht gemerckht habe" başlığı altında yayımlanmıştır (s. 320-331).

⁵ Büyük ihtimalle Dr. Johann Metzger tarafından ya da onun nezaretinde (günlükteki el yazısı heyetin Belgrad'da kaldığı günlerden itibaren değişmektedir) tutulmaya başlanan günlük notlar, iki parça halinde günümüze intikal etmiştir. 29 Mayıs-17 Temmuz 1665 arasını ihtiva eden ilk parça, Österreichische Staatsarchiv [OeStA], Haus-, Hof- und Staatsarchiv [HHStA], Türkei I/138, Konv. 1, vr. 216a-226a künyesiyle kayıtlıdır. 18 Temmuz 1665-20 Şubat 1666 tarihlerini kapsayan ikinci cüz, OeStA, Kriegsarchiv [KA], Alte Feldakten 166, 1665-13-Beilage, vr. 6a-20a içindedir. Dr. Metzger, 1649 ve 1650-51'de Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn'a beraber aynı vazifeyle iki kez daha İstanbul'da bulunmuştu (Peter Meienberger, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bern-Frankfurt/M: Herbert-Peter Lang, 1973, s. 118, not. 71 ve s. 132, not. 111. Krş.: Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, VI, Pest: C. A. Hartleben's Verlage, 1830, s. 166.

⁶ John Burbury, *A Relation of a Journey of the Right Honourable My Lord Henry Howard, From London to Vienna, and thence to Constantinople; In the Company of his Excellency Count Lesley, Knight of the Order of the Golden Fleece, Councillour of State to his Imperial Majesty, etc. And Extraordinary Ambassadour from Leopoldus Emperour of Germany to the Grand Signior, Sultan Mahomet Han the Fourth*, London, printed for T. Collins and I. Ford, at the Middle-Temple gate, and S. Hickman at the Rose in St. Pauls Church-yard, 1671.

⁷ Johann Theodor von der Reck'in ilki mektuplar halinde yazılmış, ikinci kısmı bir günlük şeklinde tutulmuş seyahat notları Reinhard Lüdicke tarafından neşredilmiştir: "Eine Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel 1665-66. Aufzeichnungen des Freiherrn Joh. Theod. v. Reck im Freiherrlich-Landsbergischen Archiv des Hauses (Dren-)Steinfurt", *Zeitschrift für vaterländische Geschichte (Westfalens)*, 64/1 (1906), s. 191-247.

⁸ Harald Happner, "Johann Josef von Herberstein und die kaiserliche Grossbotschaft nach Konstantinopel 1665/66", *Österreichische Osthefte*, 20 (1978), s. 116-123.

Bununla birlikte heyetin en itibarlı kitlesi, farklı amaçlarla orada buldukları için iki ayrı grup oluşturan Cizvitlerdi. 17. yüzyıl Habsburg siyasetini izleyenler açısından bunda hayret edilecek bir şey yoktu. Hiç değilse, diplomasi tarihinin gözüyle bakarsak, 1665'te yola koyulan imparatorluk heyetinin amaçlarından ikisi, Osmanlı diyarındaki Katolik cemaatlerin desteklenmesi ve Osmanlı makamlarının elinde tutulan Hıristiyan esirlerin halası uğruna girişimlerde bulunmaktı. 1616'da yaklaşık yarım asır önce, İmparator Matthias, İstanbul'a gönderdiği elçisi Hermann Czernin von Chudenitz'ten Osmanlı hâkimiyeti altında faaliyet gösteren Cizvit cemaati için hareket serbestisi sağlamanın yollarını araştırmasını istemişti⁹. 1628'de Osmanlı payitahtına gelen Hans Ludwig von Kuefstein, sefaret mensuplarının ruhanî ihtiyaçlarını gidermesi için iki Cizvit pederi, Petrus Lubitsch ve Kaspar Bichler'i yanına almıştı¹⁰. 1650-51'de büyükelçi sıfatıyla İstanbul'da bulunan Johann Schmid zum Schwarzenhorn, III. Ferdinand'dan, benzer şekilde, temasa geçtiği Cizvitlerin haklarını koruması yönünde talimat almıştı¹¹. O halde, gençlik yıllarını Cizvit okullarında, Cizvit hocaların elinde geçirmiş, sofu tabiatıyla bilinen I. Leopold'ün Walter Leslie'ye aynı istikamette talimatlar vermesinde hakikaten de şaşılacak bir şey yoktu¹².

Dahası, 1665'te Edirne ve İstanbul'daki diplomatik görüşmeleri yürüten Walter Leslie, Habsburg siyasetindeki istikbalini, bir yönüyle, Katolik inancına borçluydu. Genç bir İskoç subayı iken 1632'de Avusturya Habsburgları hizmetine giren W. Leslie, iki sene sonra Katolik inancına döndüğünü ilan etmişti. 1637'ye gelindiğinde *Reichsgraf* (kont) ilan edilmişti bile; 1655'te imparatorluk müşavirleri (*Geheimrat*) arasına girmişti¹³. Walter Leslie'nin Katolik itikadından anladığı, kabaca, Cizvitlerin kitap ve dillerinde ifadesini bulan düsturlarla yoğrulu olmalıydı. Viyana'daki Cizvit kilisesiyle samimi ilişkileri olduğu herkesin malumuydu. Aslına bakılırsa, kahramanımız Paul Tafferner, İskoç asıllı asilzadenin günah çıkarma papazıydı; Walter Leslie'nin 1665'te Osmanlı sultanına elçilikle gönderileceği haberini aldığı anda yaptığı şey, şahsî ruhanî rehberini sefaret heyetinin resmî papazı makamına getirmekten ibaretti.

Habsburg elçisi, 7 Mayıs'ta, uzun yolculuğuna çıkmadan evvel müsaade ve iyi dileklerini almak niyetiyle huzuruna çıktığı I. Leopold'den, bu esnada, heyetteki dinî merasimleri Cizvit usulünce tertip edip yönetmeleri için Tafferner'den ayrı iki

⁹ Georg Wagner, "Österreich und die Osmanen im Dreißigjährigen Krieg Hermann Graf Czernins Grossbotschaft nach Konstantinopel 1644/45", *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 14 (1984), s. 342.

¹⁰ Madeleine Welsersheimb, *Hans Ludwig von Kuefstein (1582-1656)*, yayımlanmamış doktora tezi, Viyana Üniversitesi, 1970, s. 127; Karl Teplý, *Die kaiserliche Grobßbotschaft an Sultan Murad IV. im Jahre 1628. Des Freiherrn Hans Ludwig von Kuefsteins Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien: Verlag A. Schendl, 1976, s. 23.

¹¹ P. Meienberger, *Johann Rudolf Schmid*, s. 121.

¹² Oswald Redlich, *Weltmacht des Barock: Österreich in der Zeit Kaiser Leopold I*, 4. bs., Wien: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1961, s. 49.

¹³ *Historical Records of the Family of Leslie from 1067 to 1868-9: Collected from Public Records and Authentic Private Sources*, by Colonel Leslie, K. H. of Balquhain, III, Edinburgh: Edmonston and Douglas, 1869, s. 241-251; Henry Frederick Schwarz, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge: Harvard University Press, 1943, s. 276-277.

rahibin daha kendisine refakat etmesine izin verilmesini istemişti. Bu sayede, hem imparatorluk heyetinin Katolik olmayan üyelerine karşı doğru temsil sağlanmış olacak; hem de Osmanlı toplumuyla iç içe bulunduğu günler, aylar boyunca I. Leopold ve hanesinin neyi, nasıl temsil ettiği “öteki”lerin gözüne sokulacaktı. Antropolojik bakış açısından bolca yöntembilimsel destek alan diplomasi tarihi çalışmaları, bize diplomatik olanın, örneğin merasimlerin, geçit alaylarının, hatta müzakerelerin kendisinin en ufak parçalarına kadar anlamlandırılmış bir çeşit sahne gösterisi olduğunu söylemektedir¹⁴. 17. yüzyılda Hofburg’ta yabancı bir memlekete, hele ki Hıristiyanlığın ırsî düşmanı (*Erbfeind*) Osmanlılara bir elçilik heyeti yollamakla görevlendirilen memurların böylesi modern yargılar hakkında ne düşündüklerini söylemek zor. Gelgelelim, 1628’de Osmanlı payitahtına gelen Hans Ludwig von Kuefstein’in elçi tayin edilmeden sadece bir ay önce Katolikliğe geçişi, Habsburg hükümdarının sultanın huzuruna kendi adına çıkacak diplomatından nasıl bir “gösteri” beklediğinin açık bir işareti olarak yorumlanabilir. İmparator Ferdinand’ın günah çıkarma rahibi Pater Lamormain, elçilik vazifesini deruhte etmek için Prag’a gelen Kuefstein ve hanımını sarayda takdis bile etmişti¹⁵.

1665’e geri dönülürse, bu seferki Habsburg elçilik heyetinin kıvamını belirleyen fazladan bir Cizvit kafilesi daha söz konusuydu. Feleğin garip bir cilvesiyle, 17. yüzyılın meşhur seyyahlarından Cizvit papaz Johann Grueber, yaklaşık bir buçuk sene evvel Çin’deki misyondan dönerken Anadolu’yu kat edip İzmir üzerinden Roma’ya gelmişti. Bu esnada Agra’da tanıştığı başka bir Cizvit olan Heinrich Roth, Grueber’in refakatinde bulunuyordu. Grueber ve Roth’un amacı, Lehistan ve Rusya üzerinden kara yoluyla Asya’daki misyonlarına geri dönmektir. Bu amaçla desteğine mazhar oldukları I. Leopold tarafından kafileyeye Philipp Zefferin isimli Avusturyalı bir Cizvit daha ilave edildi. Ne var ki, Danzig’e kadar ilerledikten sonra Astrahan yolunun Tatar atlılarınca kapatılmış olduğunu öğrenen Cizvitler, Viyana’ya dönerek Habsburg hükümdarından Walter Leslie heyetine katılarak Osmanlı toprakları üzerinden ilerleme müsaadesi aldılar. Bu haliyle Paul Tafferner ve iki Cizvit sırdaşı haricinde 1665 Mayıs’ının sonlarında yola çıkan imparatorluk heyetine beş Cizvit daha girmiş oluyordu: Johann Grueber ve Çinli hizmetkârı Matthew, Heinrich Roth ve Hintli hizmetkârı Joseph Nasira ve Philipp Zefferin¹⁶. Gerçi bu Cizvit kafilesi, Walter Leslie heyetinin Osmanlı

¹⁴ William Roosen, “Early Modern Diplomatical Ceremonial: A Systems Approach”, *The Journal of Modern History*, 52/3 (1980), s. 452–476; Dariusz Kołodziejczyk, “Semiotics of Behavior in Early Modern Diplomacy: Polish Embassies in Istanbul and Bahçesaray”, *Journal of Early Modern History*, 7/3–4 (2003), s. 245–256.

¹⁵ Karl Teply, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV*, s. 21. P. Meienberger, 1590’da doğan ünlü Habsburg diplomatı Johann Schmid zum Schwarzhorn’un hayatının ilk otuz yılına dair neredeyse hiçbir şey yazmamasını, Protestan bir ailede doğduğu halde Viyana’daki Habsburg yönetiminin itibarlı makamlarına yükselen birisinin edinmiş olduğu toplumsal imtiyaz ve seçkin kimliği tehlikeye düşürme kaygısından kaynaklanabileceği düşüncesindedir. *Johann Rudolf Schmid*, s. 101–102.

¹⁶ C. Wessels, *Early Jesuit Travellers in Central Asia: 1603–1721*, The Hague: Springer-Science+Business Media, B.V., 1924, s. 164–204; Arnulf Camps, “Father Heinrich Roth, S.J. (1620–1668) and the History of His Sanskrit Manuscripts”, *Studies in Asian Mission History, 1956–1998*, Leiden: Brill, 2000, s. 90–103.

payitahtında yürüttüğü faaliyetlerin bir parçası değildi; İstanbul'a varır varmaz, Galata'daki Cizvit konağına yerleşerek İran istikametindeki seyahatin hazırlıklarına başladılar. Ne var ki, hastalanıp elden ayaktan düşen Zefferin ve Grueber, Asya kıtasının içlerine uzun ve çileli bir yolculuğa takat getiremeyeceklerini düşündüklerinden geri döndüler; Heinrich Roth, Hindistan'a değin yolculuğu bir başına sürdürmek zorunda kaldı¹⁷.

II.

1608'de Klagenfurt'ta doğan Paul Tafferner, Cizvit tarikatına katıldığında on sekiz yaşındaydı. Viyana ve Graz'daki Cizvit okullarında hizmet verdi. Paul Tafferner, 1665'te Walter Leslie tarafından elçilik heyetinin resmî papazı ilan edilmeden önce Osmanlı topraklarını zaten ziyaret etmişti; şark dillerine vakıf olduğu söyleniyordu¹⁸. Cizvit din adamı, seyahat hatıra ve izlenimlerinden müteşekkil eserini, 1668'de, efendisiyle Viyana'ya dönmesinin üzerinden fazla geçmeden Latince olarak bastırıldı¹⁹. Aynı sene Osmanlı esaretindeki Slav, Macar ve Alman esirlerin ruhanî kurtuluşu adına Alman Cizvitlerinin Osmanlı illerine yollanması fikri, yine P. Tafferner'in başını çektiği bir grup din adamı tarafından ileri sürülüyordu²⁰. Paul Tafferner'in kaleminden aktarılan elçilik tecrübesi daha ilk günden büyük bir okuyucu kitlesini çekmiş benziyordu. Tafferner, 1670'lerin ilk yarısında eserin bizzat yaptığı Almanca tercümesinin girişinde, 1672 yılında bilgisi dışında basılan ve anlaşılan o ki, Cizvit rahibi hiç de memnun etmemiş görünen korsan bir Almanca baskıdan şikâyet ediyordu²¹. Bu tarihten sonra Paul Tafferner seyahatnamesinin Almanca başta olmak üzere müteaddit çevirileri yayımlandı²². İstanbul'da iken günlüğüne kaydettiği 31 Ocak 1673 tarihli notlara

¹⁷ Bruno Zimmer, "Johann Gruebers letzte Missionsreise: Ein Beitrag zur oberösterreichischen Biographie", *Oberösterreichische Heimatblätter*, XI/3-4 (1957), s. 161-180. Walter Leslie, 1665 Ağustos'unun sonlarında, Edirne'ye gelişinin hemen ardından üç Cizvit rahibi için İran sınırına kadar bir mürur tezkeresi alabilmek için resmî başvuruda bulunmuştu. Sächsische Landesbibliothek -Staats- und Universitätsbibliothek Dresden [SLUB] Eb. 387, vr. 154b, evâsıt-ı Safer 1076/23 Ağustos-2 Eylül 1665.

¹⁸ Hemma Stagl, "Das Leben der nichtmuslimischen Bevölkerung im Osmanischen Reich im Spiegel von Reisebeschreibungen", *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*, Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Wien, 22.-25. September 2004, hrsg. Marlene Kurz, Martin Scheutz, Karl Vocelka, Thomas Winkelbauer, Wien-München: R. Oldenbourg Verlag, 2005, s. 367-368.

¹⁹ *Cæsarea Legatio, Quam Mandante Augustissimo Rom: Imperatore Leopoldo I. Ad Portam Ottomanicam suscepit, perfecit; Excellentissimvs Dominvs, Dominvs Walterus S.R.I. Comes de Leslie, Dominus Pettovij, & Neostadij ad Mettoviam: Sac: Cæs: Majestatis à Consilijis intimis, & Aulæ Bellicis, Campi Mareschallus, & Confiniurum Sclavoniæ, & Petrinia Generalis, Aurei Velleris Eques. ...*, Viennæ Austriæ, Typis Matthæi Consinerovij, Sac: Cæs: Majest: Aulæ Typographi, Anno Domini 1668.

²⁰ Luke Clossey, *Salvation and Globalization in the Early Jesuit Missions*, New York: Cambridge University Press, 2008, s. 137.

²¹ P. Steiner, "Zwischen Religiösen Vorbehalten", s. 290.

²² Bu çalışmada esas alınan metin, tam baskı tarihi belirtilmemiş olsa da 1672'den hemen sonra basıldığı tahmin edilen Almanca nüshadır. *Der Röm. Kay. May. Leopoldi I. An Deß grossen TürckenSultans Mehemet Cham Ottomanische Porten Annon 1665. den 25. May abgeordnete Bottschaft, Welche Ihro Hochgrafl. Excellenz, etc. Herr, Herr Walther Leßlie, deß Heil. Röm. Reichs Graff und Herr zu Pettau ... denckwürdig verrichtet*, Wien [ca. 1670].

bakılırsa, Fransız şarkiyatçı Antoine Galland, Tafferner'in eserinin 1668 tarihli Latince nüshasını temin edip okuyanlardan biriydi²³.

1665–66 yıllarında Walter Leslie elçiliği münasebetiyle tutulan tarihî kayıtların neredeyse tamamı, uzun asırlar boyunca elyazması halinde kaldı. P. Tafferner'in eseri, bilakis çok erken bir tarihte matbu hale getirilmiş olduğundan Vasvár Antlaşması'nı takiben vuku bulan elçi değişiminin, deyim yerindeyse, yarı resmî sefaret raporu hüviyetini kazanmıştır. Bu haliyle Cizvit rahibin yazdıklarının 17. yüzyıl ortasında Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkilerinin doğasına dair kavrayışı önemli ölçüde belirlediğini kabul etmek icap eder. O halde, erken modern Osmanlı-Habsburg diplomatik tarihi ya da hassaten W. Leslie'nin 1665'te Edirne ve İstanbul'da yürüttüğü diplomatik faaliyetleri anlama gayretine girenlerin ellerine aldıkları tarihî anlatının yazılış gayesi ve kalem sahibinin ruh dünyasını akıllarından çıkarmamaları bir zorunluluktur. Ne de olsa, Paul Tafferner, seyahatnamesini Walter Leslie'nin dul eşi Anna Franziska'ya atfederken bu eser sayesinde müteveffa kocasının aziz hatırasını yaşatacağını bildirmekten geri durmaz. Böyle bir eser vücuda getirmek, bir bakıma, Dietrichstein ve Leslie ailelerinin Viyana'daki Cizvit cemaatine kol kanat germeleri mukabilinde bir şükran borcunun ödenmesinden ibarettir. Nasıl ki, W. Leslie, 1665 Mayıs'ında yola çıkmadan evvel şehirdeki Cizvit kilisesini ziyaret edip adakta bulunmuşsa, sıra, P. Tafferner'in o günlere dair hatıralarında Walter Leslie'nin Katolik faziletlerini, Osmanlı ülkesinde gezerken sergilediği feraset ve mahareti gelecek nesillere aktarmaya gelmiştir. Bir kez daha tarihten tarihçiliğe dönersek, uzun sözün kısası, Paul Tafferner'in elinden kâğıda dökülen Osmanlı gerçekliği, Cizvitlerin elinde eğitilmiş bir hükümdarca görevlendirilen, Cizvitlerle yakın bağı olan bir elçinin maiyetinde, Cizvit din adamlarının rengini verdiği bir iklimde, yine Cizvit bir rahibin gözlerine takılanlardan mürekkep bir seçkidir.

III.

Paul Tafferner, Osmanlı topraklarına adım atar atmaz, en nihayetinde anlatısını bir noktada düğümleyip bırakacak olan, birbiriyile uzlaşması kolay olmayan iki argümanı birlikte kullanmaya başlar. Cizvit rahibin dilinde Osmanlılar, yeri geldiğinde, incelik ve tefekkürden yoksun, kaba saba, cahil insanlardır ve bilgelikten nasibini almamış bütün insanlar gibi en bayağı adetleri yaşam ilkeleri haline getirirler. Öte yandan, aynı Osmanlılardan bazıları, hikâyenin merkezinde Walter Leslie veya onunla bağlantılı diplomatik bir hadise var ise, birdenbire oturup kalkmasını bilen, ağır başlı, ağırladıkları elçiye hürmette kusur etmeyen, yol yordam bilip diplomasinin inceliklerine vakıf çelebiler suretine bürünürler. Bu muammanın sırrı, erken modern diploması tarihinin doğası üzerine kafa yoranlar açısından, anlaşılır şekilde, bir parçası olduğu diplomatik misyonun

²³ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672–1673)*, şerhlerle yayınlayan Charles Scheffer, II. Cilt (1673), çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 12–13. Krş.: Muhammed Fatih Çalışır, *A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661–1676)*, yayımlanmamış doktora tezi, Georgetown University, Washington, D.C., 2016, s. 126–127.

sunumunu yapan kâtibin görevli elçiye ve heyet mensuplarına ziyaret ettikleri yabancı devlet mahfillerinde gösterilen saygının altını çizmektir. Bu, aynı zamanda elçinin şahsında onu tayin eden hükümdarın ilgili devlet nezdinde sahip olduğu itibarın bir göstergesidir. 1665'te efendisi Walter Leslie'nin sefaret deneyimlerini kaleme alan Paul Tafferner bu halet-i ruhiyenin istisnası değildir.

Bununla birlikte Cizvit rahibin satırlarına sinmiş bariz bir kaygı daha vardır: Kitabınca talim görmüş, mektepli bir Katolik olarak şahsının ve efendisi Walter Leslie'nin aynı membain suyundan nasiplenmemiş sapkınlardan ruhanî, dinî ve kültürel olarak ne denli üstün olduklarını betimlemek. Farklı tezahürlerde olsa da 17. yüzyıl boyunca (elbette daha öncesinde de) Osmanlı ülkesine gelen Habsburg elçi ve seyyahlarının "öteki" algısında, en azından bunun yazıya dökülmesinde, yerleşik tariflerin ötesine geçen köklü bir değişim görülmedi. Bir örnekle yetinmek icap ederse, 1629-1643'te Bâb-ı Âlî nezdinde Habsburg mukim elçiliğini yürüten Johann Schmid zum Schwarzenhorn, diplomatik hararetin yükseldiği anlarda İstanbul'dan yolladığı raporlarında kendisini kaba saba canavarlarla iş yapmak zorunda kalmış, Osmanlı illerinden kurtulacağı günü iple çeken, barbarlar arasındaki bir tutsak olarak tarif etmekten bıkmıyordu. Habsburg elçisine sorulursa, Osmanlılar, gaddar, hunhar, ahitlerini bozmaya meyilli, kural tanımaz ve Tanrı'nın yasalarını çiğnemekten korkmayan insanlardı²⁴. Walter Leslie sefaretine katılan batılı gözlemciler, her zaman bu denli keskin ifadeler kullanmasalar da Osmanlı toplumunu tanımlarken benzer klişelere müracaat ettikleri görülebilir. Bu klişelerin, bir yönüyle, birer koruma kalkanı olduğunu, Hıristiyanlığın baş düşmanı Osmanoğullarının memleketine girip çıkanların, birçok durumda hayret uyandıran güzellik ve ilginçliklerle karşılaştıkları, bazen ileri gelen Osmanlı seçkinleriyle dostluk kurdukları, onlarla aynı sofraya oturup kalktıkları halde, esasen onlardan öğrenecek bir şeyleri olmadığını, kısacası "Türkleşmediklerini" gösteren kanıtlar olduklarını unutmamak gerekir. Belki de bilhassa 1665-66'da olduğu gibi, ne Habsburg ne Osmanlı temsilcileri açısından diplomatik muamelatta ciddi sorunların yaşanmadığı, merasimlerin teşrifat kurallarına riayet edilerek şaşaalı biçimde görselleştirildiği, diplomatik sürecin dışında kalan uzaktaki kitlelere iki medeniyet ve yaşam tarzı arasındaki kadim çatışmanın izlerine dair çarpıcı karşıtlık ve mizansenlerin üretilmediği hallerde²⁵.

²⁴ Arno Strohmeier, "Politische Leitvorstellungen in der diplomatischen Kommunikation: Kaiserliche Gesandte an der Hohen Pforte im Zeitalter des Dreißigjährigen Krieges", *L'art de la paix. Kongresswesen und Friedensstiftung im Zeitalter des Westfälischen Friedens*, hrsg. Christoph Kampmann, Maximilian Lanzinner, Guido Braun, Michael Rohrschneider, Münster, 2011, s. 416-417; 429-430.

²⁵ Benzer bir hissiyat pekâlâ aynı yıllarda Viyana'yı ziyaret eden Osmanlı elçisi Kara Mehmed Paşa ve Evliya Çelebi'nin yazılarında görülebilir. Kara Mehmed Paşa'nın takriri, IV. Mehmed'in talimatı üzerine Abdurrahman Abdi Paşa tarafından *Vekâyi'-nâme*'ye (Osmanlı Târihi (1648-1682), Tahlil ve Metin Tenkidi, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Çamlıca 2008) ilave edilmiştir (s. 229-236). Bununla birlikte Kara Mehmed Paşa'nın elçilik takririnin en sağlam ve eksiksiz nüshası, *Cevâhirü't-Tevârih*'te (*Mühürdar Hasan Ağâ'nın Cevâhirü't-Tevârih'i*, haz. Abubekir Sıddık Yücel, yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996) bulunmaktadır (s. 298-305). Evliya Çelebi'nin Viyana deneyimleri için bkz.: Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 7. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 77-127. Ayrıca bkz.: *Im Reiche*

Örneğin, Paul Tafferner'e bakılırsa, 3 Haziran 1665'te, W. Leslie ve maiyetinin Osmanlı payitahtına doğru ilerlerken ilk uğradığı Budin'de Gürcü Mehmed Paşa'nın huzuruna çıkıldığı gün kusursuz bir ağırlama töreni yaşanmıştı. Budin valisi, elçilik mensuplarına yolladığı altmış at ile heyet üyelerini bizzat kaleye getirtmiş; misafirler, meraklı gözlerden oluşan kalabalık bir kitlenin arasından beylerbeyi konağına ilerlemişlerdi. Walter Leslie, ipek bir kilimle kaplı bir tabureye buyur edildikten sonra Mehmed Paşa'yla tercüman aracılığıyla kısa ama dostça bir sohbet etmişti. Sohbetin hemen başında İmparator I. Leopold ve Wenzel Eusebius von Lobkowitz'den gelen mektuplar, gümüş bir tepsinin üzerine bırakılmak suretiyle Budin paşasına takdim edildiler. Mektup tesliminin ardından Habsburg heyetinin önde gelen isimlerine hilatler dağıtılarak giydirildi. Paul Tafferner, ziyaretin ardından hilatler kuşanmış vaziyette şehrin biraz dışında ikamet ettikleri çadırlara dönerken epeyce debdebeli bir görüntü arz ettiklerini memnuniyetle yazıyordu²⁶.

Bu haliyle bakıldığında imparatoru temsilen orada bulunan Walter Leslie, Budin valisi ve diğer Osmanlı ricalinden görmesi gereken saygı ve ihtimamı görmüştü; elçinin bu manasıyla başarılı bir diplomat olduğunu söylemeye ayrıca gerek yoktu. Ne var ki, İskoç asıllı asilzade Budin beylerbeyinin konağından döner dönmez, Osmanlı yaşamının yozluğuna dair birkaç kelam etme lüzumu hissetmişti. Bu insanların Hıristiyan tevazuundan mahrum oluşları ve akıllarının fikirlerinin devletlerini genişletmekten ibaret olması ne fenaydı, W. Leslie'nin sözlerine kulak verilirse. Habsburg elçisi, bu manzara karşısında Hıristiyanlar arasında doğduğu ve Katolik itikadına sıkıca sarıldığı için ne kadar şükretse az olacağını söylüyordu. P. Tafferner, kendince efendisinin neden böyle bir hissiyata kapılmış olabileceğini izaha devam eder. Osmanlılar, gözlerinin gördüğünden ve diğer duyularının fark ettiğinden daha fazlasını, daha ötesini idrak edebilme kabiliyetine sahip değillerdir. Zaten bu yüzden, 3 Haziran'daki yemek boyunca gözlerini Walter Leslie'nin muhteşem kıyafetinden alamamışlar; altın ve gümüş parıltısı karşısında adeta büyülenmişlerdi. Kavrayışı duyularının ötesine geçmeyen bu halk, herhalde o yüzden tefekküre yoğunlaşmaktansa savaşıklık meziyetlerini öne çıkarıp duruyordu²⁷.

12 Haziran'da Vukovar'a varan elçilik mensupları, Paul Tafferner'in deyişiyle, burada "barbar yasasının gaddar ve dayanılmaz boyunduruğuna" bizzat şahit oldular. Vukovar kadısı, o veya bu sebepten, Tuna'da sefaret heyetinin geçeceği mahalde biriken tekne enkazlarını temizlemeyi ihmal etmişti. Walter Leslie ve yanındakiler, biraz da hoşnutsuzluk sergileyerek beklemek zorunda kaldılar.

des Goldenen Apfels. Des türkischen Weltenbummlers Evliyâ Çelebi denkwürdige Reise in das Giarenland und in die Stadt und Festung Wien anno 1665, ed. Richard F. Kreutel, Erich Prokosch, Karl Teplý. Graz, Wien, Köln: Styria, 1987.

²⁶ Paul Tafferner, s. 25-26. Lobkowitz, 1665 Şubat'ında Johann Ferdinand von Portia'nın ölümünden sonra Hofburg'un en güçlü siması haline yükselmişti. Stefan Siennel, "Die Ersten Minister Kaiser Leopolds I.: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius von Lobkowitz", *Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, hrsg. Michael Kaiser-Andreas Pečar, Berlin: Duncker & Humblot, 2003, s. 317-330.

²⁷ P. Tafferner, s. 26-27.

Budin valisi Gürcü Mehmed Paşa'nın heyetin yanına kattığı mihmandar, derhal kadıyı yanına çağırarak herkesin gözü önünde oracıkta şiddetle cezalandırmıştı. Adetleri gereği, diyordu P. Tafferner, zavallının ayakları bir sopa yardımıyla havaya kaldırılıp altlarına yüzden fazla değnek vurulmuştu. Bu acı manzaraya şahit olanların çoğu, biçarenin başına gelenlere ziyadesiyle üzülmüştü; ama elden bir şey gelmiyordu. Yalnızca reaya ve fukara değil, böylesi bir ihtiyar bile insanlıktan nasibini almamış bu muameleden kaçamıyordu²⁸.

Paul Tafferner'in Osmanlı ülkesinde hukukun yerine tiranlığın keyfi gücünün hüküm sürdüğüne atıfta bulunduğunu düşünmek pek de akıldışı değildir. Nitekim Cizvit rahip, Vukovar'da karşılaştığını iddia ettiği cezalandırma sahnesini kapatır kapatmaz, Edirne'de sultanın saray halkı arasında cereyan ettiğini söylediği, öyküleme üslubu bakımından epeyce kurmaca öge taşıdığı hissini veren başka bir anekdota atlar. Kulağıma çalındı ki, der P. Tafferner, bu ayaklara değnek vurma işi, Edirne'de padişahla en sık bir araya gelen saray memurlarından birinin, saraydaki nizamdan sorumlu Çavuşbaşının başına gelmişti. Sultanın askerlerini teftiş etmek için Edirne'den çıktığı bir günde, padişahın ömr ü devletinin esenliği için alkış tutması gereken Çavuşbaşı, kafası başka düşüncelere kaydığından olsa gerek diyor P. Tafferner, efendisine selam vermeyi unutmuştu. Sultan, ilk anda hiçbir şey olmamış gibi davranmayı seçse de ordugâha adımını atar atmaz, olan biteni sadrazamına anlatmıştı. Dosdoğru otağına koşan veziriazam, derhal ayaklara takılan cinsten ağır zincir halkalar getirilmesini istedi. Korku dolu gözlerle birbirlerine bakan idareci ve hademe takımı, bu nahoş hazırlığın kimin için olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. En nihayetinde, P. Tafferner'in ifadesiyle, böylesi haller için her daim hazır tutulan değnek ortaya çıkarılarak bilindik sahne bir kez daha tekrarlandı; ayakları zincire vurulan Çavuşbaşı kendine reva görülen yüzlerce darbeyi naçar kabullendi²⁹. Erken modern Osmanlı siyaset yapısını tahlil eden bazı çağdaş batılı gözlemcilerin Osmanlı merkezîyetçiliği ve sultanın sınır tanımaz otoritesini, mutlak monarşiler gözüyle öykünülen bir hükmetme biçimi olarak takdim ettikleri doğrudur. Ne var ki, P. Tafferner'in epeyce kalabalık olan ikinci gruba, Osmanlı sultanının hiçbir yasaya boyun eğmeksizin, başına buyruk ve keyfekeder bir yönetim tarzı sergileyerek hukuk devletinin karşıtı olarak bir tiranlığın başını temsil ettiğini söyleyenler arasına yerleştirilmesi eserinin bağlamına çok daha uygundur.

Osmanlılar, bir tiranın hukuk tanımaz boyunduruğu altında yaşayan cahil ve yüzeysel insanlar oldukları gibi, kibirliydiler de. 11 Ağustos 1665'te, Habsburg elçisi Walter Leslie'nin Edirne'deki sarayında IV. Mehmed'in huzuruna çıktığı gün icra edilen merasimler, Cizvit rahibin kalemini bir uçtan diğerine savuruyordu. P. Tafferner, görünen o ki, sarayda şahit olduğu teşrifatin inceliğinden ve huzura kabul törenine ilaveten elçi şerefine verilen ziyafet ve sefaret heyetinin getirdiği hediyelerin takdimi gibi protokole dâhil aşamaların işleyiş biçiminden son derece memnundu. O kadar ki, nereden bakılsa 200.000 taler değerindeki hediyelerin teşhir edilerek avludan iç hazineye taşındığı anlarda elindeki merasim asası

²⁸ P. Tafferner, s. 44.

²⁹ P. Tafferner, s. 44-45.

ile bahçenin bir ucundan diğerine seri adımlarla ilerleyip kusursuz bir intizam sağlayan “Obdo” Paşa'ya duyduğu hayranlığı açıkça yazma lüzumu hissetmişti. Ne de olsa, saray avlusunda binlerce meraklı izleyici vardı. Bunca kalabalığa ve itiş kakış ihtimaline karşın armağan teşhirinin ağırbaşlı bir merasim eşliğinde gerçekleştirilebilmesi takdire şayandı³⁰.

Öte yandan, aynı Osmanlılar, öylesine ince tertiplenmiş bir seremonide bile, kibirli alışkanlıklarından vazgeçemeyip herkesin gözü önünde askerlere saatlerce para dağıtmışlardı. IV. Mehmed, bu esnada ulufe tevziyatını bir perde arkasından izliyordu³¹. P. Tafferner'in bu söylediğiyle kendince ahlakî bir değerlendirme yaptığı açıktı. Ulufe divanı hakkında hissettikleri ne olursa olsun, yaşadığı şeyin şaşkınlık olması zordu. Osmanlı müverrihi Mustafa Zühdi'nin, örneğin, 1665'teki elçi kabulünün yeniçerilere maaş dağıtılması gününe “müsâdif” olduğunu söylemesi nasıl ki retorikten ibaretse³², batılı diplomat ve seyyahların Osmanlı saray teşrifatına ilişkin bu âdeti öğreneli çok olduğu aşikârdı. Osmanlılar nazarında kapıkulu ocaklarına ulufe tevziyatı ile elçi kabullerinin aynı güne denk getirilmesi, Osmanlı hazinesinin zenginliğini sergilemenin yanı sıra Osmanlı ordusunun büyüklüğünü yabancı misafirlere göstererek saygınlık yaratma girişimiydi. Bu hususta Osmanlı sarayındaki tecrübelerini aktaran 16. yüzyıl elçi ve gezginlerinin yazılarını anmaya gerek yoktur. Habsburg elçisi Hermann Czernin, 1645'te Sultan I. İbrahim'in huzuruna kabul edildiğinde üç aylık istihkaklarını almak üzere saray avlusunda bekleyen kapıkulu neferlerinin yarattığı manzarayla karşılaşmış ve bunu elçilik günlüğüne kaydetmişti³³. Keza 1658'de Erdel prensi György II. Rákóczi'nin efendisiyle kurduğu ittifakı Osmanlı makamlarına izah etmeye çalışan İsveç elçisi Claes Rålamb, yabancı elçi kabulünün galebe divanına denk getirilmesini bir çeşit “servet sergileme” gösterisine benzetiyordu³⁴. Bu manada Osmanlı saray teşrifatının sembolik dili, 1665'te Edirne sarayına giren Habsburg elçilik mensupları tarafından da doğru anlaşılma benzemektedir; Cizvit rahip P. Tafferner'in sahneye kattığı ufak bir ahlakî zaaf betimlemesiyle birlikte. W. Leslie heyetinin resmî kâtibinin bugüne dair tuttuğu notlara bakılırsa, hakikaten de Habsburg büyükelçisi, IV. Mehmed'in huzurundan çıktıktan sonra saray avlusunu takımlar halinde terk eden asker kalabalığı yüzünden Edirne'de şahsına tahsis edilen konağa doğru yola çıkmadan önce bir saate yakın at sırtında beklemek zorunda kalmıştı³⁵.

³⁰ P. Tafferner, s. 94–95. Cizvit rahibin 1665 Ağustos'unda Edirne sarayında gördüğü “Obdo” Paşa'nın, o esnada IV. Mehmed'in maiyetinde şahit olduğu vekayii kaydeden ve 1676–78 arasında Osmanlı sarayında geçerli teşrifat usullerini derleyen Abdurrahman Abdi Paşa olma ihtimali epeyce yüksektir. *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler: Tevkî'î Abdurrahman Paşa Kânûn-Nâmesi*, haz. Sadık Müfit Bilge, İstanbul: Kitabevi, 2011.

³¹ P. Tafferner, s. 86–87.

³² Mustafa Zühdi, *Ravzatü'l-Gazâ*, İ.Ü. TY. 2488, vr. 74a-b.

³³ *Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Constantinopel im Jahre 1644*, Druck und Verlag von A. Landfrass Sohn in Neuhaus, 1879, s. 66–67.

³⁴ Claes Rålamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk, 1657–1658*, çev. Ayda Arel, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 42.

³⁵ OeStA, KA, Alte Feldkaten 166, 1665/13/Beilage, vr. 9a. Osmanlıların para düşkünlüğü 1651–1658 yılları arasında Erdel elçiliğinde kâtiplik hizmeti yapan Jakab Harsányi Nagy tarafından 1672'de yayımlanan *Colloquia Familiaria Turcico-Latina* (Cölln an der Spree) isimli kitapta benzer batılı

W. Leslie, Edirne'den ayrılıp İstanbul'da kendisine gösterilen konağa yerleştikten sonra bir aya yakın Osmanlı sadrazamı Fazıl Ahmed Paşa'nın şehre gelişini bekledi. Bu esnada Ahmed Paşa, Çanakkale civarında bir geziye çıkan IV. Mehmed'e eşlik ediyordu. Veziriazamın olmadığı günlerde Osmanlı ricaliyile diplomatik müzakereler yürütmenin yolu yoktu. 13 Eylül'de, Habsburg heyetini ağırlama vazifesini üstlenmiş olan İstanbul kaymakamı, elçiliğin önde gelen üyelerini Boğaz'daki bahçeli köşküne davet etti³⁶. Şahsî mektubuna göz atılırsa, W. Leslie, şahsına gösterilen saygıdan epeyce memnundu. Habsburg heyetini taşıyan kadirgalar, tersane civarına gelip giden İngiliz, Felemenk ve Türk gemileri tarafından top atışlarıyla selamlandığı gibi, Boğaz'ın iki yakasını tutan Anadolu ve Rumeli hisarlarından elçinin seyri şerefine toplar patlatılmıştı³⁷. O güne şahitlik eden sefaret kâtibi, çoğu vakit takip ettiği resmî ve kuru üslubu terk etme pahasına, Boğaz'ın iki kıyısına serpiştirilmiş konak, köşk ve bahçelerin oluşturduğu manzaranın göze hitap ettiğini kaydetmeden duramamıştı³⁸.

Bu yarı resmî ziyaret, P. Tafferner açısından doğulu muhataplarını daha yakından tanıması için eşsiz bir fırsattı. Elçilik heyetinin kaymakamın yazlık evinde yedikleri yemeğin ardından eğlence faslına geçilmişti. W. Leslie ve sefaret kâtibi, yemeği takiben icra edilen gösteri, dans ve oyunları teyit etseler de günün ayrıntıları, bir kez daha, doğunun egzotik dünyasına meraklı P. Tafferner'in metnine girebilmişti. Bunda, tahminim, P. Tafferner'in Katolik reformasyonunun öncü tarikatlarından Cizvitlere mensup olmasının payı büyüktü. Cizvit rahip kaymakam konağının üst katında tertiplenen eğlencelere dair dengeli bir üslup tutturmaya çalışıyordu gerçi; aksi takdirde, resmettiği sefahat âleminde saygıdeğer Habsburg elçisi ve kendisine bir yer bulabilmek zordu. Yine de imalı bir dille, epeyce yaşlı bir adamın genç bir oğlanla ettiği raksı kaydetmeden geçemedi. Bunu takiben siyahlara bürünmüş dört genç, ellerindeki tahta kılıç ve kalkanlarla ritmik beden hareketlerine dayanan bir yiğitlik oyunu sergilemişlerdi. Bir küre ve topla akrobatik gösteriler yapan gencin ardından en son meydana çıkan hokkabaz, kıyafetinin içine gizlenmiş hanım aşığını el çabukluğuna dayanan bir gösteriyle ortaya çıkarmıştı³⁹. P. Tafferner, elçilik şerefine düzenlenen bu eğlenceyi uygunsuz mu buluyordu? Kanaatimce, efendisi W. Leslie'yi bu meclisin onur konluğu olarak takdim etmek zorunda kalmasa bu sorunun yanıtını çok daha tereddütsüz verecekti⁴⁰. Nitekim aynı güne dair canlı tasvirler yapan Johann

stereotiplerle ele alınmıştır. Gábor Kármán, *A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe. The Life of Jakab Harsányi Nagy*, Leiden: Brill, 2016, s. 225-228.

³⁶ "Hauptrelation des Grafen Leslie", s. 156.

³⁷ OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/2, vr. 2b, Walter Leslie'den Raimondo Montecuccoli'ye mektup, 31 Ekim 1665, İstanbul.

³⁸ OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/Beilage, vr. 11a.

³⁹ P. Tafferner, s. 122-123.

⁴⁰ 1675'te Şehzade Mustafa'nın sünnet şenliklerine katılan İngiliz sefaretçi papazı John Covel, aynı manzarayla, "kadın saçları gibi alımlı uzun saçları"yla yakışıklı ve güçlü bir adamla raks eden on yaşlarında bir oğlanın ne denli "çapkınca ve şehvetli figürleri acayip bir hünerle ve sessiz bir edepsizlik içinde icra" ettiğini görünce doğunun efemine sarayları ve Sardanalpalus'a değin giden bir ahlak eleştirisine girişmişti (John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü: Saray, Merasimler, Gündelik Hayat*, çev. Nurten Özmelek, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009, s. 135).

Theodor von der Reck, sıra yemek sonrası yaşananlara gelince, gördüklerini mektuplarını yolladığı muhataplarıyla paylaşamayacağı cinsten bir manzara olarak kabul ettiğinden olsa gerek, burada anlatmaya dilim varmıyor kabilinden bir cümleyle geçiştirmişti⁴¹.

IV.

P. Tafferner'in düşünce dünyasında Osmanlıların hak bir dine inanmadıklarını söylemek, malumun ilamından ibaret olsa gerektir. 11 Ağustos'ta huzura kabul merasiminin ardından sefaret heyetinin getirdiği hediyeler halka gösterilir gösterilmez, diyordu P. Tafferner, üzerinde hayvan ve kuş resimleri barındıran nesnelere, derhal göz önünden kaldırılarak hayvan suretleri kazanmıştı. Epeyce tartışmalı olan bu bilgi, Cizvit gözlemcinin şahsî deneyimlerinden ziyade kurgu ve zanlarına dayanıyor olmalıdır. P. Tafferner, bu iddiayı dile getirir getirmez, bir açıklama yapmak mecburiyetindeydi; yoksa İmparator I. Leopold'ün armağanlarına yönelik bu cinsten bir davranışın diplomatik dilde pek de hoş bir anlama gelmeyeceği açıktı. P. Tafferner, Osmanlıların bunu hediyeleri tahkir etmek amacıyla yapmadıklarını, bilakis özlerine mündemiç kabalıktan ötürü canlı varlıkların figürlerini görmeye tahammül edemediklerini yazıyordu. Osmanlılar, hayvan suretlerine baktıklarında bu bilinçsiz resimlere olmayan anlamlar atfediyorlardı. Örneğin, bu suretlerin "tiran"larını hicveden, onu aşağılayan çizimler olabileceğini düşünüyorlardı. Kaldı ki, bu insanlar, dinlerinin yarısı Musevilikten geldiği için çocukluklarından beri sahte peygamberlerinin dinî merasimlerde tasvirleri göz önünden kaldırmaları çağrısına canı gönülden uyuyorlardı. Bunlar, cansız hayvan resimlerine tanrısal güçler atfettiklerine göre, bütün diğer vahşi hayvanlara bakışları aynı olabilirdi⁴².

P. Tafferner'in Osmanlı İstanbul'u hakkında yazdıkları, farklı kültürlerin temsilciliğine soyunmuş kişilerin birbirleriyle etkileşim anında müşterek nesnelere dünyasını nasıl da başka gözlerle görebildiklerinin güzel bir örneğidir. Fazıl Ahmed Paşa'nın İstanbul'a dönmesi Ekim ortalarını bulmuştu; Habsburg sefaret heyetine tahsis edilmiş mübaşirler, arada kalan zamanı misafirlerine Osmanlı payitahtının ihtişamını göstermek amacıyla kullandılar. En azından Osmanlı kaynakları, eski İstanbul'da, Suriçi'nde bu maksatla düzenlenen iki geziyi, yabancı bir memleketten gelen bir grup insanı, Osmanoğullarına ait abidvî yapılarla etkileme hamlesi olarak takdim ederler. Anlaşılan o ki, W. Leslie ve yanındakilere bilhassa selatin camileri gösterilmişti⁴³. Osmanlı müverrihleri, heyetin takip ettiği gezinti güzergâhı konusunda suskun olsa da sefaret kâtibi, 23 ve 28 Eylül'de yapılan gezilere dair tuttuğu notlarında Aya Sofya, Sultanahmet, Hatice Turhan Sultan tarafından kısa süre önce inşa ettirilen Yeni Camii ve Süleymaniye'nin bu vesileyle ziyaret edildiğini belirtir⁴⁴. Osmanlı yetkililer,

⁴¹ Johann Theodor von der Reck, s. 212-214.

⁴² P. Tafferner, s. 96-97.

⁴³ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 288; Erzurumlu Osman Dede, *Târîh-i Fâzıl Ahmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 909, vr. 34b; Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Târîhi*, I, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928, s. 392; Mehmed Râşid, *Târîh-i Râşid*, 2. bs., I, İstanbul 1282/1865, s. 109.

⁴⁴ OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/Beilage, vr. 11b-12a.

sefaret üyelerinin başını Osmanlı ve Müslüman olanın heybetiyle döndürmeye çalışırsanız, P. Tafferner, onların gösterdikleriyle değil, kendi gördükleriyle meşguldü. Cizvit rahip, örneğin, yazdıklarına bakılırsa, Sultanahmet ve Süleymaniye camilerini karıştırmış; Süleymaniye'den bahsederken Sultanahmet'i anlatmışa benziyordu. Aya Sofya'ya uzun sayfalar ayırdığı doğrudur; ama cami olan değil, Hıristiyanlığın en eski ibadethanelerinden biri olan Aya Sofya'ya⁴⁵. Bu anlam yüklü betimlemenin, kaldı ki, P. Tafferner'e mahsus olduğunu düşünmemek gerekir. Yirmi yıl kadar önce Hermann Czernin, sefaret günlüğüne düştüğü 7 Şubat 1645 tarihli kayıta, bayram şenlikleri münasebetiyle Osmanlı sultanının alayla Aya Sofya'ya, yani kiliseye gittiğini yazıyordu⁴⁶.

Habsburg misafirlerine eşlik eden Hasan Ağa'nın⁴⁷ ne anlattığını bilmek zor olsa da, P. Tafferner'in bunların neredeyse hiçbirini ya duymadığını, ya da İstanbul günlerine dair hatıralarında yer vermediğini bugün rahatlıkla söyleyebiliriz. P. Tafferner'in gözünde, İstanbul, bir anlamda hala Konstantinopolis idi; şehrin fizikî görünümüne ve onun açısından daha acısı ruhuna Osmanlılarca eklenmiş kültürel unsurları reddetme temayülündeydi. Bu sebeple, mesela, sıra Topkapı Sarayı'nın tarifine geldiğinde, söze Konstantinos'un sarayı diye başlıyordu⁴⁸. Bu, bir bakıma, muadil bir örnekte, Viyana veya Prag'ı ziyaret eden Osmanlı elçilik heyetinin aynısıyla hissedemeyecekleri bir duygunun tezahürüydü. P. Tafferner, elçilik vesilesiyle ayak bastığı toprakları, o gün itibarıyla yabancı ve hatta düşman bir siyasî gücün hâkimiyeti altında olsa bile, ait olduğu kültür dünyasının dolaylı ama kıdemî itibarıyla hayli saygın bir parçası kabul ediyordu. Bu duygunun neye tekabül ettiğini en iyi örnekleyen hadise, belki de 1629'da Hans Ludwig von Kuefstein'in Osmanlı elçiliği zamanında yaşamıştı. 15 Nisan'da bir kız çocuk sahibi olan Kuefstein, o esnada imparator elçisi sıfatıyla İstanbul'da bulunduğundan Kardinal Khlesel'in kızını vaftiz ederken Constantia ismini verdiğini öğrenmişti⁴⁹: Viyana'daki bir Osmanlı elçilik heyeti münasebetiyle tersini tahayyül edemeyeceğimiz bir örnek.

P. Tafferner, metnin yapısı ve kullandığı üslup bakımından düşünüldüğünde, epeyce şaşırtıcı bir biçimde, mevzu Valide Hatice Turhan Sultan tarafından yaptırılan Yeni Cami'ye geldiğinde önemli bir ton değişikliğine gider. Cizvit rahip, ne hikmetse, diğer Osmanlı ibadethanelerine duyduğu ilgisizliğin aksine, Hıristiyanlık geçmişinden bir iz taşımamasına rağmen eserinde Yeni Cami'ye hatırı sayılır bir yer ayırdığı gibi satırlarında bariz bir sitayiş havası hâkimdir. Tafferner seyahatnamesinin bütünü esas alındığında, bu değişiklik, metnin inşasında izaha muhtaç bir seçime benzemektedir. Bu halin muhtemel sebeplerinden biri, en azından ilk akla gelen nedenlerden biri, Hasburg elçisi W. Leslie'nin caminin 30

⁴⁵ P. Tafferner, s. 134-142.

⁴⁶ *Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin*, s. 60.

⁴⁷ P. Tafferner, s. 43-44. J. Burbury (s. 102) ve Johann Theodor von der Reck (s. 201), 16 Haziran'da Sırkamer'de heyeti karşılayan Hasan Ağa'nın saray görevlilerinden biri olduğunu yazsalar da, bu şahsın Fazıl Ahmed Paşa'nın kapısında hizmet eden ağalardan biri olma ihtimali daha kuvvetlidir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], *Maliyeden Müdevver Defterler* [MAD] 3240, s. 7).

⁴⁸ P. Tafferner, s. 139-141.

⁴⁹ K. Teplý, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV*, s. 45.

Ekim 1665'te yapılan resmî açılışına davet edilmiş olmasıdır. Gerçi W. Leslie'nin bu kez merasimin onur konuklarından biri olmadığı açıktır; Habsburg elçisi, o gün IV. Mehmed'in geçişini ve caminin hizmete girişi uğruna tertip edilen töreni Osmanlı yetkilileri tarafından şahsına tahsis edilen bir hanenin penceresinden takip etmişti⁵⁰.

Yine de Cizvit kâtibin Yeni Cami'yi uzun uzadıya övmesinin ardında, elçinin varlığından bağımsız, iki motivasyona sahip olduğu görülüyor. Bunlardan ilki, caminin bakımından sorumlu hademeyle yaptığını iddia ettiği sohbet vesilesiyle, bir kez daha, Katolik inancının üstünlüğünün altını çizme fırsatını yakaladığını düşünmesidir. P. Tafferner, kendi ifadesine bakılırsa, böylesine ihtişamlı bir yapıyı görür görmez, aklına bir soru takılmıştı: İbadethanenin içi neden bu kadar çok sayıda kandil ve pencereyle aydınlatılıyordu? Cami hademesine bunun esbabını sorduğunu yazan P. Tafferner, manidar bir biçimde, doyurucu bir yanıt alamadığını belirtiyordu. Cizvit rahip, büyük ihtimalle, Katolik tasavvurları gereği bu ebatta bir mabedin loş olması gerektiğine inanıyordu. Bundan daha önemlisi, P. Tafferner, tabiri caizse, ağızındaki baklayı çıkarıp sözüm ona etraftan kulağına çalınan havadisi aktarırken caminin heybetinin nereden kaynaklandığını ifşa ediyordu. Elbette bu arada, sefaret heyetiyle beraber kendisine gösterilen diğer Osmanlı ibadethanelerinin aksine Eminönü'ndeki camiye neden bu denli güzel bulunduğunu da... P. Tafferner'in duyduğuna göre, caminin banisi Hatice Turhan Sultan, esasen gizlice Hıristiyan itikadını devam ettiriyordu. Valide Sultan, tam da bu hususta şüpheleri dağıtmak için alabildiğine devasa bir ibadet mahalli inşa ettirmek suretiyle göz boyamayı arzulamıştı⁵¹. Bu sayede P. Tafferner, İstanbul'da görüp eserine kaydetmeye seza bulunduğu abidevî yapılardan birini daha Hıristiyanlıkla ilişkilendirmiş oluyordu.

V.

Peki, P. Tafferner'in eseri boyunca kullandığı ikili dil nereden kaynaklanıyordu? Başka bir deyişle, Cizvit ahlakıyla bakıldığında, kaba, derinlikten yoksun, sefih ve kibirli olan Osmanlılar, aynı zamanda diplomatik teşrifat konusunda hassas, misafirlerine nezakette kusur etmeyen, usul erkân bilen kişiler nasıl olabiliyorlardı? P. Tafferner açısından, daha önce de değinildiği üzere, soruyu

⁵⁰ OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/Beilage, vr. 13b-14a. Lucienne Thys-Şenocak, Hatice Turhan Sultan'ın Osmanlı siyasî ve kültürel hayatında oynadığı role dair kaleme aldığı kitabında Yeni Camii'nin açılış tarihini 31 Ekim 1665 olarak verir. *Hadice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009, s. 227. Krş.: *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan*, Aldershot: Ashgate, 2006, s. 202. Ne var ki, L. Thys-Şenocak'ın bu bilgiyi verirken atıfta bulunduğu Osmanlı kaynaklarına müracaat edildiğinde de sefaret kâtibinin günlük notlarında yazıldığı gibi, doğru tarihin 30 Ekim olması icap eder.

⁵¹ P. Tafferner, s. 154-158. Mohaç rahibi ve Katolik misyoner Don Simone Matkovich, 17. yüzyılın ilk yarısında Szendrő beyi Hasan'ı ziyaret ettiğinde, örneğin, ondan gördüğü güler yüzü ve Hırvatça yürüttükleri tatlı sohbeti, Hasan'ın vaftiz edildiği günleri, yani çocukluğunun temsil ettiği Hıristiyan geçmişini özlediği şeklinde yorumlamıştı. István György Tóth, "Catholic Missionaries as Turkish Prisoners in Ottoman Hungary in the Seventeenth Century", *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth–Early Eighteenth Centuries)*, ed. Géza Dávid and Pál Fodor, Leiden-Boston: Brill, 2007, s. 122.

kişisel temelde yanıtlamak mümkün görünüyor. Cizvit kâtibin kaleminden çıkan seyahatname, bir anlamda, efendisi W. Leslie'nin merkeze konumlandırıldığı yarı-resmî bir elçilik raporu hüviyeti taşıyordu. Bu sebeple, Osmanlı toplumunu Katolik ilkeler doğrultusunda eleştiriye tabi tutan P. Tafferner, vardığı nahoş tespitleri eserinin ilgili sayfalarına dağıtmakla meşgul olduğu halde, sıra W. Leslie'nin başrolü oynadığı diplomatik faaliyetlere geldiğinde, efendisinin Osmanlılar eliyle gördüğü muazzam saygı ve Habsburg sefareti için düzenlenen merasimlerin işleyişindeki kusursuzluğu öne çıkarmayı yeğliyordu.

P. Tafferner, Habsburg elçiliğine dair betimlemelerinde yalnız olsaydı, anlatısının tarihî olgulardan uzak, salt müellifinin niyet ve kaygılarını yansıtan bir çeşit kurgu olduğu iddia edilebilirdi. Oysaki 1665–1666'dan kalan diğer tanıklıklar, büyük ölçüde, Cizvit rahibin bu tarihte Osmanlı ve Habsburg temsilcilerini buluşturan diplomatik temasların seyri hususunda çizdiği resme uymaktadır. Sefaret heyetinin resmî kâtibi, Osmanlı günlerinde elçinin veya sefaret üyelerinin şahsına yönelik herhangi bir “manevra” kaydetmediği gibi, W. Leslie, kayınbiraderi Raimondo Montecuccoli'ye yolladığı şahsî mektubunda Osmanlı makamlarının sergilediği ihtimamdan duyduğu memnuniyeti açıkça yazıyordu⁵². Heyetin gönüllü mensuplarından Johann Theodor von der Reck, şayet sonradan fikrini değiştirmeyse, yolculuğun ilk haftalarında Osmanlı topraklarında gördüğü saygı ve yakın ilgiyi sözcüklerin ifade etmede kifayetsiz kalacağını belirtiyordu⁵³. Birçok bakımdan elçilik kafilesine katılmaktan pişman olduğunu söyleyen Johann Josef von Herberstein bile, Türk misafirperverliğinin altını çizerek, bir sınır savaşı olarak Osmanlıların iki devlet arasında varılan barışı korumaya içten duygularla sarıldıklarını yazmıştı⁵⁴.

O halde, P. Tafferner'in Osmanlı diplomasisine dair seyahatnamesinde takındığı tutum, tek başına, efendisinin diplomat kişiliğini kahramanlaştırma girişiminden ibaret değildi. Daha ziyade, bazı hallerde, W. Leslie elçiliğine şahitlik edenlerin fark ettiği ufak tefek sorunların üstünü örterek kusursuz bir manzara resmetmeyi tercih etmişti. Bu tavrın istisnaî örneklerinden birisinde, 10 Kasım 1665'te, bu kez İstanbul'da IV. Mehmed'in huzuruna çıkan Habsburg heyeti memlekete geri dönüş müsaadesi almak istiyordu. Bu esnada Habsburg mukim elçisi Simon Reniger, 1649'dan beri yürüttüğü vazifesini yeni atanan meslektaşları Johann Giambattista Casanova'ya terk etmek maksadıyla arz odasına giren kafilenin arasına katılmıştı⁵⁵. Sabık elçi, belki de yılların getirdiği rahatsızlıklardan ötürü

⁵² OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/2, vr. 2a, Walter Leslie'den Raimondo Montecuccoli'ye mektup, 31 Ekim 1665, İstanbul.

⁵³ “Es ist nicht genugsam zu beschreiben, wie hofflich und courtois unß die Türken an allen Orten empfangen und wie willig sie sein, unß zu dienen”, s. 202.

⁵⁴ H. Happner, “Johann Josef von Herberstein”, s. 120.

⁵⁵ OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/Beilage, vr. 15a-b. Ayrıca bkz.: *Vekâyi'-nâme*, s. 215. 1649-1666 yılları arasında Habsburgların Osmanlı payitahtındaki mukim elçiliğini yürüten Simon Reniger von Renningen hakkında yakın tarihli bir çalışma için bkz.: Zsuzsanna Cziráki, “Zur Person und Erwähnung des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel, Simon Reniger von Renningen (1649–1666)”, *Wiener Archivforschungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas*, hsg. von Z. Cziráki, A. Fundárková, O. Manhercz, Z. Peres, M. Vajnági, Wien, 2014,

takatini kaybettiğinden IV. Mehmed'in karşısında reverans için koltukaltlarından aşağı doğru çekildiğinde yere düşerek alnını sertçe zemine çarpmıştı. İngiliz kâtip Paul Rycaut, bu esnada yaşı hayli geçkin ve gut hastalığından mustarip biri olarak tarif ettiği S. Reniger'in belini bükerek etek öpebilme esnekliğini yitirmiş olduğunu yazıyordu. Gelgelelim, merhamet göstermeyen kapıcıbaşı, kollarına girdiği ihtiyari öylesine sert biçimde yere itirmişti ki, eski mukim elçi kafasını yere çarpmıştı⁵⁶.

Hikâyenin kaynağı P. Tafferner'di; sefaret kâtibi, pek anlaşılır sebeplerle kafasını yere çarpan bir sefaret üyesinin yaşadıklarını resmî tutanaklara geçmemişti. Bununla birlikte W. Leslie'nin Osmanlı elçiliğine dair anlatılar Viyana'dan Habsburg hanesine karşı seslerin daha gür çıktığı Frankfurt'a doğru kaydıkça aynı olayın aktarımında ufak ama ima yüklü üslup farklılıkları doğmuş görünüyordu. *Theatrum Europaeum*'un 1665 senesinin havadislerini derleyen cildinde, P. Tafferner'in anlatım çizgisi takip edilmekle birlikte, heyet mensubunun yere düştüğü an ortaya çıkan görüntü P. Tafferner'in ifade ettiğinden çok daha utanç verici resmedilir. Ne de olsa, odada bulunan Osmanlı erkânı, yabancı bir heyet mensubunu, arza kabul merasiminin ağırbaşlı ciddiyetine tamamen ters biçimde yerde gördüklerinden istem dışı olarak alınlarını ovalayıp gözlerini başka yöne çevirmişlerdi⁵⁷. Hâlbuki P. Tafferner'e sorulacak olursa, Habsburg elçisini küçük düşürmek için tertip edilmiş bir mizansenden bahsetmenin lüzumu yoktu; kaldı ki, bu sakarlığa sebep olanların Osmanlı yetkililerince cezalandırılacağını düşünmek daha doğru olurdu⁵⁸.

Benzer şekilde, P. Tafferner, 1666 Mart'ının sonlarında Osmanlı ve Habsburg elçilerinin sınırda son kez teati edilmeleri sürecinde yaşanan aksaklıkları tatlı bir sona bağlayarak nakletmeyi seçmişti. Kara Mehmed Paşa'nın buluşma menziline ne zaman geleceği belirsizdi. Osmanlı elçisi, Viyana'daki ikameti

s. 157-164.

⁵⁶ Paul Rycaut, *The History of the Turkish Empire, from the Year 1623, to the Year 1677. Containing the Reigns of the Last Three Emperors, viz. Sultan Morat, or Amurat IV. Sultan İbrahim and Sultan Mahomet IV, his Son, The Thirteenth Emperor, now Reigning*, London: Printed by J.D. for Tho. Baffet, R. Clavell, J. Robinson, and A. Churchill, MDCLXXXVII, s. 168.

⁵⁷ Martin Meyer, *Theatrum Europaeum oder außführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denkwürdiger Geschichten ...*, IX, Franckfurt am Mäyn, in Verlegung Matth. Merian, 1672, s. 1535. Tabii ki, Osmanlı sultanının huzuruna çıkan yabancı elçilik mensuplarının iki koluna girilerek verdirilen selamın batılı diplomatlar nazarında eskiden beri sıkıntı yarattığını unutmamak gerekir. Salomon Schweigger, 1578 yılı için aşağı yukarı aynı betimlemeyi yapar: "... deren zween ergriffen einen aus den beyden Legaten zuvörderst an den Wammesermeln/ und griffen unter die Ermel/ fürten also für den Sultan hinein/ und stiessen sie alßdann vor dem Sultan ganz ungestümmiglich und unfreundlich zu boden auff die Knie ..." *Ein Neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, gedruckt und verlegt zu Nürnberg durch Johann Lantzenberger, 1608, s. 55; S. Schweigger'in, bu uygulamanın kökenlerine dair bir de yorumu vardır. s. 59.

⁵⁸ P. Tafferner, s. 180-181. Bu arada kayda değer bir ayrıntı, P. Tafferner'in eserinin 1700 tarihli baskısında hikâyedeki kahramanların isimlerinin metinden çıkarılmış olmasıdır. Paul Tafferner, *Curiose und Eigentliche Beschreibung von Ihro Röm. Käys. Maj. An den Türkischen Hoff abgeschickten Groß=Botschaffters / Herrn Graffens Wolfgang von Oettingen Soleñer Abreise von Wien ... Wegen Gleichheit des Inhalts beigefügt die letztere solenne Kayserl. Botschafft an die Ottomannische Pforte Des Herrn Graf Walther von Leslie, Im Jahr 1665.est in Lateinischer Sprach geschrieben*, Leipzig, Gedruckt im Jahr 1700, s. 226-227.

süresince de birçok şeyden şikâyetçi olmuştu⁵⁹; görünen o ki, şimdi de şahsına ve beraberinde götürdüğü heyete imparatorluk hazinesinden yapılan ödemenin eksik olduğunu ileri sürerek Komaran'a doğru yola çıkmayı geciktiriyordu. Resmî elçi değişimi için Budin ve Estergon'da oyalanmak zorunda kalan W. Leslie, 20 Mart'ta, Osmanlı ve Habsburg elçilerinin iade edilecekleri sınır menziline gelmiş olmasına rağmen Kara Mehmed Paşa yine ortalıkta görünmüyordu. O gün yaşadıklarını bir nebze duygusal öfkeyle anlatan P. Tafferner, açık düzlükte bekleyen Habsburg kafilesini iliklere işleyen sert ve soğuk bir rüzgârın pençesinde tarif ediyordu. Bu arada sefaret hizmetinden ötürü hissesine düşen parayı alamadığını söyleyen Osmanlı elçisi, Komaran'dan ayrılmaya bir türlü yanaşmıyordu. İngiliz kâtip J. Burbury, Cizvit yoldaşı gibi (herhalde W. Leslie de aşağı yukarı aynı şekilde düşünüyordu), Kara Mehmed Paşa'nın bu davranışını yakışsız ve açgözlü buluyor; bunun gibi huysuzlukların bizatihi Osmanlı sultanının itibarını zedelemekten başka bir işe yaramadığını düşünüyordu. Kara Mehmed Paşa'yı beklemekten vazgeçen W. Leslie, olan biteni anlatıp Osmanlı elçisini resmen şikâyet etmek için Budin'e dönmeye karar vermesine rağmen elçilik işlemlerinin yürütülmesinden sorumlu Osmanlı görevlilerinin araya girmesiyle yatıştırıldı⁶⁰.

Dahası, von der Reck'e bakılırsa, elçi teatisinden sorumlu Estergon beyi, buluşma mahalline gelmesine rağmen tekneden inmekte nazlanan Kara Mehmed Paşa'ya yolladığı adamıyla hafif yollu tehdit ederek, biraz daha oyalanması halinde gemiden zorla indirileceğini söylemişti. Johann Theodor von der Reck, nihayet 20 Mart akşamı gerçekleşen elçi değişiminde sergilenen ölçülü davranış ve usturlu hareketlerin esasen zevahiri kurtarmaya yönelik olduğunu yazsa da⁶¹, P. Tafferner, merasimi anlattığı satırlarında birdenbire yumuşamış görünüyordu. Gün boyunca yaşanan onca tatsızlık, büyük bir nezaket ve saygı havasıyla yer değiştirmişti. P. Tafferner'in sözleriyle, nasıl ki İmparator ve Sultan birbirlerine artık dostane gözlerle bakıyorlarsa, onları temsil eden elçileri de son merasim anında öyle sevecen bir bakış takınmışlardı⁶².

Sözün özü, 17. yüzyılın ortalarında ne P. Tafferner, ne de Osmanlı dünyasıyla temas kuran diğer batılı gözlemciler nazarında doğulu "öteki"nin tanımı esaslı bir biçimde değişmişti. Ne var ki, 17. yüzyılda en azından Osmanlı-Habsburg diplomatik tecrübesinde, daha kat edilecek çok yol olsa da gözle görülür bir incelmeye ve profesyonelleşmeye yaşanıyor. Bu bağlamda, efendisi W. Leslie'nin 1665-1666'daki diplomatik faaliyetlerini sonraki nesillere aktarma şiarıyla yola çıkan P. Tafferner'in metni, bir yandan Osmanlı günlerinin sorunsuz diplomasisini, öte yandan Osmanlı düşüncesinin batı-hıristiyan kültürüne kıyasla batıllığını ortaya koymaya çalıştığı sayfaların birinde tıkanıp kalıyordu. Cizvit rahip, dönemin başka bazı görgü şahitleri gibi, 1666'da Viyana'ya dönüş yolu

⁵⁹ W. Leslie, çeşitli vesilelerle Osmanlı büyükelçisi Kara Mehmed Paşa'nın Viyana'dan yolladığı şikâyet yüklü mektupların İstanbul'daki konumunu zora soktuğunu dile getirmişti. OeStA, KA, Alte Feldakten 166, 1665/13/2, Walter Leslie'den Raimondo Montecucoli'ye mektup, 31 Ekim 1665, İstanbul, vr. 2b ve 4a'da iki farklı yerde ve "Hauptrelation des Grafen Leslie", s. 157-158.

⁶⁰ P. Tafferner, s. 269-272; J. Burbury, s. 217-221.

⁶¹ Johann Theodor von der Reck, s. 244.

⁶² P. Tafferner, s. 272.

üzerinde uğranılan Estergon civarında üç sene önce vuku bulan Ciğerdelen çarpışmasında esir alındıktan sonra infaz edilen Alman ve Macar askerlerin cansız bedenleriyle karşılaşmıştı. 1663 Ağustos’unda Uyvar Kalesi’nden çıkan Ádám Forgách kuvvetleriyle çarpışan Osmanlılar, muzaffer çıktıkları muharebenin ardından sadrazam otağının önüne topladıkları esirlerden büyük kısmını topluca katletmişlerdi⁶³. Düşman neferlerinin idam edilmesiyle ortaya yayılan cansız bedenler, üç tepecik halinde bir araya getirilerek belki de bir nevi zafer nişanesi olarak harp meydanında tutulmuştu. John Burbury, Paul Tafferner ve dönemin ele avuca sığmaz seyyahı Evliya Çelebi’nin anlattıklarına bakılırsa, çarpışmanın üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen cesetler aynı yerde durmaya devam ediyordu⁶⁴. Böylesi bir vahşetle yüz yüze gelen P. Tafferner, tutsak alınan savaşçıları gözünü kırpmadan öldürtüp kana susamışlığını doyumak için ölülerin kanlarını avuçlayan komutanın nasıl gaddar ve hunhar biri olduğunu söylüyordu söylemesine; ama bu esir katliamının emrini veren kimdi hakikaten? 1663 yazında Osmanlı ordusuna serdarlık eden ve Uyvar kuşatmasına başlamadan evvel eline geçen Habsburg askerlerinin infaz edilmesini isteyen de P. Tafferner’in kitabı boyunca Habsburg elçisi Walter Leslie’ye büyük hürmet gösterip imparatorluk heyetinin ihtiyaçlarını kusursuz biçimde karşılayan da Fazıl Ahmed Paşa’dan başkası değildi. O ana gelinceye değin Fazıl Ahmed, P. Tafferner’in anlatımında hem Osmanlı hem de Habsburg temsilcilerini ziyadesiyle tatmin eden diplomatik sahnelerin kurulmasına önyak olmuş, hayırsever bir kişilik olarak görüne gelmişti. Herhalde bu yüzden, Cizvit rahip eserinin sadece bir yerinde Fazıl Ahmed’in ismini unutmamıştı; Osmanlı sadrazamı, bir kereliğine, kuru bir tanımla *Der Kriegsoberste*, yani başkomutan idi⁶⁵. Fazıl Ahmed ismini, bu denli samimi ve iyi niyetli diplomatik alışverişin ardından lekelemenin anlamı yoktu.

⁶³ *Theatrum Europaeum*, IX, s. 948; Martin Meyer, *Ortelius Continuatus, Das ist der Ungarischen Kriegs-Empörungen/Fernere Historische Beschreibungen ...*, verlegt durch Paul Fürsten/ Kunst – und Buchhändlern in Nürnberg, getruckt zu Franckfurt am Mäyn bey Daniel Fiebet, im Jahr 1665, s. 263; Georg Kraus, *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers Georg Kraus, 1608–1665*, herausgegeben von Ausschusse des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, II. Theil, Fontes Rerum Austriacarum, Österreichische Geschichts-Quellen, IV. Band, Wien, aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1864, s. 337; *Cevâhirü’t-tevârîh*, s. 153; Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî*, haz. Ertuğrul Oral, yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2000, s. 94; Tâ’ib Ömer, *Fethiyye-i Uyvar ve Novigrad*, İÜ Nadir Eserler Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal, 2602, vr. 12b.

⁶⁴ P. Tafferner, s. 268-269; J. Burbury, s. 217; Evliya Çelebi, VII, s. 51.

⁶⁵ P. Tafferner, s. 268.

Abstract

Barbarians with Manners: Ottoman Observations of a Jesuit Priest between Cultural Biases and Diplomacy (1665–1666)

Walter Leslie, the Habsburg ambassador to the Porte in 1665, was accompanied in the embassy by a wide range of aristocrats, attendants, and diplomatic corps as well as several travellers and adventurers who penned their days of diplomatic service. Paul Tafferner, a Jesuit priest and the personal confessor of the imperial ambassador, also wrote a voluminous travel book covering the days he spent in the service of W. Leslie from the day he departed from Vienna until his coming back to the imperial residence. Paul Tafferner's work was published in 1668 originally in Latin and was soon translated into German. His travel book serves as an example of the equivocal standpoint characteristic to early modern western observers that encountered the Ottoman and Islamic monuments. Ottoman chronicles of the period, as confirmed by historical narratives produced within the W. Leslie embassy, relate that the members of the imperial delegation were offered several trips in Constantinople. Two groups of historical accounts, however, draw completely differing pictures for the same days. The historical background for this discrepancy in sources, particularly the reasons for producing contradictory accounts on Ottoman Constantinople in 1665, poses a challenging problem for the students of history. Mühürdar Hasan Ağa, Findıklılı Mehmed Ağa, and Abdurrahman Abdi Efendi took pride in displaying the outstanding Ottoman architectural works to a Christian embassy. But what did Paul Tafferner actually see when he was guided through Constantinople and why?

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]

Maliyeden Müdevver Defterler [MAD] 3240.

Österreichisches Staatsarchiv [OeStA]

Haus-, Hof- und Staatsarchiv [HHStA], Türkei I/138

Kriegsarchiv [KA], *Alte Feldakten* 166.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden [SLUB] Eb. 387.

Yazma Eserler

ERZURUMLU OSMAN DEDE, *Târîh-i Fâzıl Ahmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 909.

MUSTAFA ZÜHDİ, *Ravzatü'l-Gazâ*, İ.Ü. TY. 2488.

TÂ'İB ÖMER, *Fethiyye-i Uyvar ve Novigrad*, İÜ Nadir Eserler Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal, 2602.

Basılmış Ana Kaynaklar

- ABDURRAHMAN ABDİ PAŞA, *Vekâyi'-nâme* (Osmanlı Târîhi (1648–1682), Tahlil ve Metin Tenkidi, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Çamlıca, 2008.
- BURBURY, John, *A Relation of a Journey of the Right Honourable My Lord Henry Howard ...*, London 1671.
- COVEL, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü: Saray, Merasimler, Gündelik Hayat*, çev. Nurten Özmelek, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- EVLİYA ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 7. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672–1673)*, şerhlerle yayınlayan Charles Scheffer, I-II, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Historical Records of the Family of Leslie from 1067 to 1868-9: Collected from Public Records and Authentic Private Sources*, by Colonel Leslie, K. H. of Balquhain, III, Edinburgh: Edmonston and Douglas, 1869.
- Im Reiche des Goldenen Apfels. Des türkischen Weltenbummlers Evliyâ Çelebi denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Stadt und Festung Wien anno 1665*, ed. Richard F. Kreutel, Erich Prokosch, Karl Tepy. Graz, Wien, Köln: Styria, 1987.
- KRAUS, Georg, *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers Georg Kraus, 1608–1665*, herausgegeben von Ausschusse des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, II. Theil, Fontes Rerum Austriacarum, Österreichische Geschichts-Quellen, IV. Band, Wien, aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1864.
- MEYER, Martin, *Ortelius Continuatus, Das ist der Ungarischen Kriegs-Empörungen/Fernere Historische Beschreibungen ...*, verlegt durch Paul Fürsten/Kunst- und Buchhändlern in Nürnberg, getruckt zu Franckfurt am Mäyn bey Daniel Fiebet, im Jahr 1665.
- MEYER, Martin, *Theatrum Europaeum oder außführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denkwürdiger Geschichten ...*, IX, Franckfurt am Mäyn, in Verlegung Matth. Merian, 1672.
- MEHMED HALİFE, *Tarih-i Gilmanî*, haz. Ertuğrul Oral, yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2000.
- MEHMED RÂŞİD, *Târîh-i Râşid*, 2. bs., I-II, İstanbul 1282/1865.
- Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i*, haz. Abubekir Sıddık Yücel, yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996.
- Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler: Tevkîî Abdurrahman Paşa Kânûn-Nâmesi*, haz. Sadık Müfit Bilge, İstanbul: Kitabevi, 2011.
- RÂLAMB, Claes, *İstanbul'a Bir Yolculuk, 1657–1658*, çev. Ayda Arel, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

- RYCAUT, Paul, *The History of the Turkish Empire, from the Year 1623, to the Year 1677. Containing the Reigns of the Last Three Emperors, viz. Sultan Morat, or Amurat IV. Sultan İbrahim and Sultan Mahomet IV, his Son, The Thirteenth Emperor, now Reigning*, London: Printed by J.D. for Tho. Baffet, R. Clavell, J. Robinson, and A. Churchill, MDCLXXXVII.
- REINHARD, Lüdicke, (hrsg.), "Eine Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel 1665-66. Aufzeichnungen des Freiherrn Joh. Theod. v. Reck im Freiherrlich-Landsbergischen Archiv des Hauses (Dren-)Steinfurt", *Zeitschrift für vaterländische Geschichte (Westfalen)*, 64/1 (1906), s. 191-247.
- SCHWEIGGER, Salomon, *Ein Neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, gedruckt und verlegt zu Nürnberg durch Johann Lantzenberger, 1608.
- SİLAHDÂR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Silahdâr Târîhi*, I-II, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- TAFFERNER, Paul, *Cæsarea Legatio, Quam Mandante Augustissimo Rom: Imperatore Leopoldo I. Ad Portam Ottomañicam suscepit, perfecitq; Excellentissimvs Dominvs, Dominvs Walterus S.R.I. Comes de Leslie, Dominus Pettovij, & Neostadij ad Mettoviam: Sac: Cæs: Majestatis à Consilijis intimis, & Aulæ Bellicis, Campi Mareschallus, & Confiniorum Sclavoniæ, & Petriniaë Generalis, Aurei Velleris Eques. ...*, Viennæ Austriæ, Typis Matthæi Consinerovij, Sac: Cæs: Majest: Aulæ Typographi, Anno Domini 1668.
- TAFFERNER, Paul, *Curiose und Eigentliche Beschreibung von Ihro Röm. Käys. Maj. an den Türkischen Hoff abgeschickten Groß=Botschaffters / Herrn Graffens Wolfgang von Oettingen Soleñer Abreise von Wien ... Wegen Gleichheit des Inhalts beigefügt die letztere solenne Kayserl. Botschafft an die Ottomannische Pforte Des Herrn Graf Walther von Leslie, Im Jahr 1665.est in Lateinischer Sprach geschrieben*, Leipzig, Gedruckt im Jahr 1700.
- TAFFERNER, Paul, *Der Röm. Kay. May. Leopoldi I. An Deß grossen TürckenSultans Mehemet Cham Ottomanische Porten Annon 1665. den 25. May abgeordnete Botschafft, Welche Ihro Hochgrafl. Excellenz, etc. Herr, Herr Walther Leßlie, deß Heil. Röm. Reichs Graff und Herr zu Pettau ... denckwürdig verrichtet*, Wien [ca. 1670].
- VELTZÉ, Alois (hrsg.), "Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel Simon Renigen von Reningen 1649-1666", *Mitteilung des k.u.k. Kriegs-Archivs*, N.F., 12. Bd., (1900), s. 57-170.
- WOLF, Adam (hrsg.), "Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopolds I", *Archiv für österreichische Geschichte*, XX (1858), s. 281-340.
- Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Constantinopel im Jahre 1644*, Druck und Verlag von A. Landfrass Sohn in Neuhaus, 1879.

İkincil Literatür

- ANGELI, Moritz von, "Der Friede von Vasvár (Beiträge zur vaterländischen Geschichte)", *Mitteilungen des k. (u.) k. Kriegsarchivs*, Folge I-III, (1877), s. 1-36.
- CAMPS, Arnulf, "Father Heinrich Roth, S.J. (1620-1668) and the History of His Sanskrit Manuscripts", *Studies in Asian Mission History, 1956-1998*, Leiden: Brill, 2000, s. 90-103.
- CLOSSEY, Luke, *Salvation and Globalization in the Early Jesuit Missions*, New York: Cambridge University Press, 2008.
- CZIRÁKI, Zsuzsanna, "Zur Person und Erwähnung des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel, Simon Reniger von Renningen (1649–1666)", *Wiener Archivforschungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien*, István Fazekas, hsg. von Z. Cziráki, A. Fundárková, O. Manhercz, Z. Peres, M. Vajnági, Wien, 2014, s. 157-164.
- ÇALIŞIR, Muhammed Fatih, *A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676)*, yayımlanmamış doktora tezi, Georgetown University, Washington, D.C., 2016.
- HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, VI, Pest: C. A. Hartleben's Verlage, 1830.
- HAPPNER, Harald, "Johann Josef von Herberstein und die kaiserliche Grossbotschaft nach Konstantinopel 1665/66", *Österreichische Osthefte*, 20 (1978), s. 116-123.
- HUBER, Alfons, "Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte, 1658–1664", *Archiv für Österreichische Geschichte*, LXXXV, II. Hälfte, 1898, s. 509-587.
- KÁRMAN, Gábór, *A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe. The Life of Jakab Harsányi Nagy*, Leiden: Brill, 2016.s
- KÁRMAN, Gábór, "The Polish-Ottoman-Transylvanian Triange: A Complex Relationship in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414–2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolikowska, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017, s. 293-321.
- KOLÇAK, Özgür, "A Transylvanian Ruler in the Talons of the 'Hawks': György Rákóczi II and Köprülü Mehmed Paşa", *4th International Annual Balkan Conference (IBAC), 15-18 Ekim 2014, Bükreş*, ed. Florentina Nitu vd., International Balkan Annual Conference (IBAC)-4, İstanbul: TDBB, 2016, s. 341-359.
- KOLÇAK, Özgür, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 54 (2011), s. 55-89.
- KOLÇAK, Özgür, "Walter Leslie Habsburg követ látogatása a Portán. Diplomáciatörténeti adalékok (1665-1666)", *Aetas*, 31 (2016-3), s. 98-125.
- KOLÇAK, Özgür, "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diplomasi Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Dîvân. Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 22/43 (2017), s. 25-88.

- KOŁODZIEJCZYK, Dariusz, "Semiotics of Behavior in Early Modern Diplomacy: Polish Embassies in Istanbul and Bahçesaray", *Journal of Early Modern History*, 7/3-4 (2003), s. 245-256.
- MEIENBERGER, Peter, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bern-Frankfurt/M: Herbert-Peter Lang, 1973.
- PETRITSCH, Ernst D., "Die osmanische Großbotschaft und der Weltreisende Evliyâ Çelebi in Wien (1665/66)", *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, hrsg. Karin Sperl, Martin Scheutz, Arno Strohmeyer, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016, s. 269-291.
- REDLICH, Oswald, *Weltmacht des Barock: Österreich in der Zeit Kaiser Leopold I*, 4. bs., Wien: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1961.
- ROOSEN, William, "Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach", *The Journal of Modern History*, 52/3 (1980), s. 452-476.
- SCHWARZ, Henry Frederick, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge: Harvard University Press, 1943.
- SIENELL, Stefan, "Die Ersten Minister Kaiser Leopolds I.: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius von Lobkowitz", *Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, hrsg. Michael Kaiser-Andreas Pečar, Berlin: Duncker & Humblot, 2003, s. 317-330.
- STAGL, Hemma, "Das Leben der nichtmuslimischen Bevölkerung im Osmanischen Reich im Spiegel von Reisebeschreibungen", *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*, Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Wien, 22.-25. September 2004, hrsg. Marlene Kurz, Martin Scheutz, Karl Vocelka, Thomas Winkelbauer, Wien-München: R. Oldenbourg Verlag, 2005, s. 359-391.
- STEINER, Philip, "Die habsburgische Großbotschaft unter Walter Leslie anhand des Reiseberichts des jesuitischen Gesandtschaftskaplans Paul Tafferner (1665/66)", *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, hrsg. Karin Sperl, Martin Scheutz, Arno Strohmeyer, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016, s. 233-267.
- STEINER, Philip, "Zwischen Religiösen Vorbehalten und dem Pflichtgefühl. Die habsburgische Grossbotschaft unter Walter Leslie an die Hohe Pforte (1665-1666)", *Historisches Jahrbuch*, 132 (2012), s. 276-303.

- STROHMEYER, Arno, "Politische Leitvorstellungen in der diplomatischen Kommunikation: Kaiserliche Gesandte an der Hohen Pforte im Zeitalter des Dreißigjährigen Krieges", *L'art de la paix. Kongresswesen und Friedensstiftung im Zeitalter des Westfälischen Friedens*, hrsg. Christoph Kampmann, Maximilian Lanzinner, Guido Braun, Michael Rohrschneider, Münster, 2011, s. 409-439.
- TEPLY, Karl, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. im Jahre 1628. Des Freiherrn Hans Ludwig von Kuefsteins Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien: Verlag A. Schendl, 1976.
- THYS-ŞENOCAK, Lucienne, *Hadice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- THYS-ŞENOCAK, Lucienne, *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan*, Aldershot: Ashgate, 2006.
- TÓTH, István György, "Catholic Missionaries as Turkish Prisoners in Ottoman Hungary in the Seventeenth Century", *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, ed. Géza Dávid and Pál Fodor, Leiden-Boston: Brill, 2007, s. 115-140.
- WAGNER, Georg, "Österreich und die Osmanen im Dreißigjährigen Krieg Hermann Graf Czernins Grossbotschaft nach Konstantinopel 1644/45", *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 14 (1984), s. 325-392.
- WAGNER, Georg, *Das Türkenjahr 1664: Eine europäische Bewährung Raimund Montecuccoli, die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vasvár)*, Eisenstadt: Burgenländischen Landesarchiv, 1964.
- WELSERSHEIMB, Madeleine, *Hans Ludwig von Kuefstein (1582-1656)*, yayımlanmamış doktora tezi, Viyana Üniversitesi, 1970.
- WESSELS, C., *Early Jesuit Travellers in Central Asia: 1603-1721*, The Hague: Springer-Science+Business Media, B.V., 1924.
- ZIMMEL, Bruno, "Johann Gruebers letzte Missionsreise: Ein Beitrag zur oberösterreichischen Biographie", *Oberösterreichische Heimatblätter*, XI/3-4 (1957), s. 161-180.